

REVISTA ISTORICĂ

ANUL al VII-lea, N-le 4-6.

APRIL-IUNIE 1921

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE

PUBLICATĂ
DE

N. IORGA

CU CONCURSUL
MAI MULȚOR SPECIALIȘTI.

SUMARUL :

- N. Iorga* : Contribuții la Istoria mai nouă a literaturii românești (ceva despre Costachi Coșnachi). — Alte știri despre literatura românească în secolul al XVIII-lea (comunicație la Academia Română). — Citeva note de istorie românească (comunicație la Academia Română). — Constantin-Vodă Ipsilanti și revoluția sirbească (comunicație la Academia Română). — Donațiile românești pentru mănăstirile din Marea de Marmara. — Documente, Dări de samă, Cronică.
- G. I. Brătianu* : Scutul unguresc în armele Basarabilor.
- C. D.* : O veche societate pentru cultivarea limbii romine (comunicat de *Zenovie Picișanu*).
- I. Lupaș* : Tudora, mama lui Mihai Viteazul.

1921

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC” S. A., BUCUREȘTI

PREȚUL : 5 LEI.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULȚOR SPECIALIȘTI

Contribuții la Istoria mai nouă a literaturii românești

Ceva despre Costachi Conachi.

I.

Am reprodus în *Neamul Românesc* din August 1917 o interesantă, de altfel cu totul neașteptată scrisoare a lui Conachi, fiul lui Gavril și vărul poetului, prin care se dovedește că, pe vremea când spiritul cel nou se formă abia, el a luat drumul Apusului pentru a căpăta acolo cunoștinți pe care nu i le putuse da școala, organizată totuși după noile principii «filosofice» apusene, de la Iași ¹.

Pentru însemnătatea acestei scrisori, absolut autentică — de oare ce, lipsind originalul, aflător odinioară în colecția, bogată, a regretatului D. Greceanu, la Stînca, lângă Iași, avem o copie făcută de răposatul I. Tanoviceanu, — o redăm aici, în aceste *Anale*, unde poate fi păstrată și găsită mai ușor:

Cu frățască plecăciune mă închin
dumitali, bădiță Ionniță,

Răvașul dumitale, cel mult mie dorit, cu mare bucurie am luat, și cele scrisă am înțeles.

Pentru cè poftită mie fericită sănătate dumitale înștiințându-mă, am dat laudă cereștii Pronii, dintru a căruie milă și eu mă aflu sănătos. N'am lipsit a răspunde cu plecat acest răvaș al meu la cele ce bădița îmi arată, cu un chip de ocară, că întârziere răvașelor mele s'ar fi pricinuit de vre oareșcare pricină

¹ V. Tuducescu, în această Revistă, v. p. 96 și urm.—Cu privire la familie am mai găsit în colecția d-lui D. Grecianu actul din 26 Octombrie 1809 prin care un Evreu *cumpără* „in orândă” o pivniță și dugheni în Iași. împreună cu o „berberie”, de la Gavril Conachi Vornicul (tatăl poetului). Va restitui vasele „fără vre un iz”, spălate, nu cu „drojdiile într'însele”, iar, dacă s'ar strica, va da în loc „vasă sănătoasă, iar nu mâncate de țari”.

a uitării. Nu, nu! Să nu creadă bădița, răspund: fiindcă toate cărțile a tatei și a cuc. Ilenii mărturisesc pre larg că căzută datorie a mē către dum., care cu adivărat arată neuitare. Măcar că n'am putut prin deosăbite răvașă ades a arăta datorie neuitării, pentru care mă rog de ertare, fiind nevreme împiedecare.

Eu, bădiță, la 9 aceștii luni *parceg la Vienna și de acolo la Ienna, în Saxonia, pentru niște învățături trebuincioasă*, și făgăduesc bădițalui că, cât oi pute, mă voi săli de a face datorie către iubitul meu frate cu adesea cercetătoare întregimii sănătății dumisale răvașă, pentru care așijdere cred că și bădița nu mă va uita, știind bunătate dumitali.

Aceasta, și sănt

al dumitali
pre-plecat, mai mic frate:
Costachi Conăchi.

1802. De la Pesta, 4 Septemvr.

Mă rog cu răvașul dumitali cel viitor să mă înștiințez și despre chipul petrecerii de vreme acolo, ca mai pre larg dispre dum. să mă înștiințez.

(Adresa:) de la Pesta.

Constit și al mieu frate mai mare, dumisali bădițalui Ioniță Conachi, cu frățască plecăciune să se de, la Niamțu.

Costachi Conachi a murit nebun: fratele său Ioniță devenit, Ioanichie a intrat în mănăstire¹.

II.

Nu știm dacă, în aceste vremuri tulburate de războaiele napoleoniane, care, tocmai peste patru ani de la această scrisoare, erau să ingenunche, chiar la Iena, trufia Prusiei fredericiane, tinărul boier din Moldova a început studiile sau, cum zicea însuși, „învățăturile“ sale la Iena.

Dar, se pare înaintea încă de a se gândi acest Conachi la drumul de instrucție europeană în Occident, cellalt, omonim, avem un poet moldovean cetitor, admirator și imitator al genurilor și modelor literare care domniau în Franța veacului al XVIII-lea. Și astfel, într'un stil de glumă mișcătoare, imprumutat dascălilor săi, încerca el să ironizeze păcatele lumii femeiești de pe vremea lui, pe care — cum se prea întâmplă în asemenea împrejurări — o stricase haosul, ieșirea din frânele obișnuite și

¹ Iorga, *Documente Gallimachi*, II, p. 42 ș. urm.

neasteptatele, iresistibilele ispite ale unui războiu de pe urma căruia oastea rusească pătrunsese în Moldova.

Acest războiu n'ar putea fi acela din 1806—12, căci pe atunci poetul moldovean își formase, din fericire pentru dînsul, un alt suflet. Rămîne să fie vorba de acel războiu, tocmai de «cinc ani», pe care l-a mintuit pacea de la Iași, în Ianuar 1793. E cu atît mai mult de admis data, cu cît aceasta e ocupația în cursul căreia Patiomchin, favoritul îmbătrînit și stors de puteri al Ecaterinei a II-a, și nepoata sa, luxoasa contesă Branicka, au dat boierimii din Iași, și mai ales femeilor, un mare exemplu de lux, de răsfăț și de desfrîinare¹. Și trecerea peste Boristene-Nipru ar fi un argument pentru aceasta.

Atribuția către Coșachi, pe care l-a imitat tînărul Negruzzi ale cărui versuri le-am dat aici, în 1916, pare sigură. Cine ar fi putut scrie asemenea versuri, unele în deosebi de bune, potrivite pentru o lucrare de un caracter înalt, decît acela care peste puțin era să creeze poezia românească în Moldova? Cele cîteva muntanisme par datorite copietorului, care, prin greșelile de ritm ce face, arată înțelegerea defectuoasă a originalului. În schimb sînt cuvinte pe care Moldova singură le cunoștea și întrebuința în această vreme. Astfel *obilit (oghilit)*, *a chicoti*, *a se hlizi*. De altfel încă de la început discuția e pusă în *rădiul* Copoului, împodobit, cum se știe², de Domni din familia Calimachi.

Sînt și neologisme curioase, ca „arătare” și „perdea” pentru „tablou” și „scenă”.

Valoarea literară a poemului dialogat, care se isprăvește, din nenorocire, cu grosolanii fără nume, la care țineau poate și letacurile de pe vremea aceia, nu poate fi tăgăduită. Ar ajunge pentru aceasta comparații ca aceia care urmează și căreia nu i s'ar putea găsi părechea nici în literatura epocii următoare după aceasta:

Căci ca o stea într'o apă, ce în valuri strălucește
 Și de mii de ori supt maluri întunecă și lucește,
 Ca un fulger ce s'aprinde și luminînd se sfîrșește
 Și se pare o nălucă omului care clipește,
 Sufletul meu în lacrimi se topește, se desface....

¹ *Acte și fragmente*, II, p. 291-2.

² *Documente Callimaچی*, I, p. 77, no. xxxiv.

Ori invocații ca aceasta :

Părinte al vecurii, ziditorul firii noastre,
 Priimește o femeie la scaunul slăviei voastre,
 Priimește să s'arunce ființa cea muritoare
 La prestolul nemuririi, la ale tale picioare....

ARĂTAREA 1.

Amoriu și toate halurile

perdeaua aceasta s' inchipuește pe dealul Copoului, în rădiul desfătării sau adunării.

S'arată amoriul cuconului necăjit și, desperat fiind, zice :

Amoriul.

Daruri, mari și frumuseță, măguliri mîngîietoare,
 Istețime, frăgezime, dezmierdări veselitoare,
 Vă rog veniți, ajutați-mi, căci acum, în defăimare,
 Tulba, arcul și săgeata nicio putere nu are ;
 Tulba, arcul și săgeata cu hînia tătărească
 S'au desbrăcat de putere și de lucrare cerească.
 Femeile întru una nu cunosc altă chemare
 Decît acea de monedă care li face plecare :
 Nu-î nici cum statornicia și dragostea cea curată,
 Toate sînt acum schimbate în interes și în plată ;
 Nu sînt inimi simțitoare, nici statornicie 'n lume,
 În zădar sîlesc de 'nșeală și libovnici cu-acest nume,
 Pe-o plecare sufletească ce inimile le' ndeamnă
 O privește și Amoriul ca o marfă în dugheană.
 Eu sînt [cela] ticalosul, defăimat, fără putere,
 Bolnav, lipsit, fără arme, gol, lăsaț întru durere,
 Numele meu îi o mască ce se vinde pe parale,
 Și aurul este darul a robi și-a da la cale.
 Adevărul și dreptatea, statornicia curată
 Cu veacul acel de aur au zburat în cer îndată.
 Veniți dar, simțiri curate, veniți voi, o daruri sfinte,
 Fiți marturi, mijlocitoare la al vostru bun părinte,
 Ajutați-mi la proșesul ce-am pornit cu desperare,
 Ca ori să prind la putere, ori să scap de supărare.

ARĂTAREA AL 2-le.

Aceasta ne înfășoșează pe Zefs în ceriu cu luceferii cei atot-privitori, vînturile, Achilonii și Eol.

Z e f s.

Luceferi, ce siluri, ce strigări pătrunzătoare,
 Supără a mea ureche și răsună așa tare ?
 Priviți în bezna adâncă, priviți veșnica lumină,
 Priviți idrosfera toată că este de groază plină.
 Ce tropot, ce năvălire, ce celb mare se ridică ?
 Nu cumva iar uriașii peste noi cu războiu pică ?
 Voi fugiți. Eu ce voi face ? Fulgerele nu mi-s gata.
 Ifest¹, Ieneș, nu m'ascultă, ci în zădar își iea plata,
 Eol, voi, Achiloni grabnici, alergați, vedeți ce este :
 Mulți se văd, dar unul strigă: veniți, vînturi, dați-mi veste

Eol, Achilonii și vînturile.

Ficele tale 'mpreună cu Amoriul vin, aleargă,
 Nourii le-aduc în slavă, și aierul pod se 'nchiagă,
 Vin, vorbesc, Amoriul strigă, nu știu pentru ce pricină,
 Cer din ceriuri dreptate pentru-a femeilor vină.

ARĂTAREA AL 3-le.

*Zefs, Amoriul, darurile și celelalte puteri ale Eliconului
 și ale Olimpului.*

Z e f s.

Ce strigi, Cupidon, sărmane, cine te-au prădat pre tine ?
 Unde ți-i învioșarea, care m'au rănit pe mine ?
 Cine ți-au luat puterea ? Unde-i arcuși și săgeata ?
 Sau te-au prins în preacurvie și ți le-au luat de-a gata ?
 Bolnav, gol, obilit foarte, scărmanat cum trebuiește,
 Și legat ai fost, îmi pare ; cum s'au tîmplat, tălmăcește.

ARĂTAREA AL 4-le (sic).**Amoriul.**

Zefs, al veacurilor tată, Zefs, al nostru bun părinte,
 Care ții în mînă ceriul și nastavurile sfinte,
 Cari te 'mbraci cu frumuseță, cu știință și lumină
 Și oblăduiești făptura cu privirea ta cea lină,
 Tu, raza cea neapusă și a căreia oglindă
 Îi soarele ce hrănește lumea ca c'o rază blîndă,
 Adevărul și dreptatea, într'a lor ființă goale,
 Stau, zoresc cu curăție la al jățului tău poale.
 Din mîna ta iese mila, la a ta este 'ndurare
 Simțirea și veșnicia și îndelungă răbdare,

¹ Hephaistos, Vulcan.

Degetul [tău] ține toate, mișcă aceste planite,
 Trăsnet, fulger și săgeata ție îți slujesc, părinte.
 Fiind îndurat, ascultă jalnica mea suspinare,
 Ascultă Amoriul, doamne, ce plînge cu întristare.
 Poate și el vre o dată, într'a ta sfîntă pornire,
 Ți-au slujit cu ascultare, te-au lesnit cu-a sa unire.
 Ascultă Amoriul, doamne, ce golit d'a să putere,
 Vine, cade în genunche și se roagă cu durere;
 Ascultă [și] cu simțire priivește a mea stare,
 Priivește a mea stare cum s'au stins în defăimare.
 Cupidon în lume astăzi nu mai are stăpînire.
 Tu trăiești, veșnic părinte, și eu, întru osîndire,
 Desbrăcat de-a' mele arme, gol, sărac, rănit de moarte,
 Am ajuns de defăimare femeilor desfrîdate, —
 Nu Cupidon, nu, Amoriul nu-i mai mult stăpîn în lume,
 Aurul împărătește puterea cu al lor nume.
 Doamne veșnice, stăpîne, ah nu știu cu ce cuvinte
 Voiu zugrăvi a mea stare înaintea ta, părinte.
 Starea mea este duiosă, întimplarea mea cumplită,
 Puterea mea defăimată și slava mea ponegrită.
 Trecut fiind eu din Franța la Rusia în primblare,
 Petreceam în veselie, în libov și desfătare,
 Mă răsfațam cu pohvală preste inimi cu simțire,
 Și petreceam cu săgeata oriunde vream cu lesnire,
 Buimăciam, scoteam din minte acei dați întru pierzare,
 Iar pe-acei de trebuință îi păziam întru cruțare,
 Și trăiam cu mulțămire, lucrînd precum în vecie,
 În amoruri cu credință și apoi cu zaluzie.
 Făceam haz să văz în lacrimi scaldătoarea mea gătită
 Și mîncarea mea să fie tot de inimă jertfită.
 În urmă, vestind războiul Rușii cu Poarta turcească,
 Au făcut să treacă oaste în țarmura cea dunască,
 Eu, ca unul ce am chipuri și premlări și novitale,
 Am trecut în Voristenis¹ cu armia pã pandoaloe (*sic*),
 Și, văzînd aici suptîre inimile delicate,
 Am hotărît să fac jălțul drăguțelor înfocate.
 M'am primblat tot prin Moldova și prin Țara Muntenească,
 Legînd inimi o mulțime cu dragostea [cea] cerească.
 Cîcî ani și mai bine încă fiind eu în proslăvire,
 Făceam vrajbe în cununii și neuniri în unire.
 Femeile, buimăcite, lepădau a lor soție
 Și, prădînd tot ce-i da mîna, fugiau cu blăstămăție.
 Neamuri, averi, desfătare, bine, cinste și mărire
 Le lăsa mari și de vreme și fugiau după pumnire.

¹ Boristene, Niprul.

Datoriu sînt încă, părinte, a-ți arăta o greșală,
 Ce am făcut în această speculație cu fală,
 Căci am schimbat rînduiala ce stăpînia din vechime,
 Adec' a plăti bărbații socotindu-o prostime,
 Și am făcut, din potrivă, femeile să plătească,
 Fiind săraci ofițerii și nevrînd să cheltuiască.
 Pentru această' iscodire am sporit întăiași dată,
 Iar acum cu întristare văzuiu starea mea schimbată,
 Că s'au ridicat Moscalii, au rămas țara lipsită,
 De bani de negustorie, iar de mode 'mpodobită,
 Statul tot în pătîmire, înspăimîntați tot odată
 De ciumă, de sărăcie, de lipsă înfricoșată,
 Tineri, bătrîni și bărbații, toți rămași întru uimire,
 Îi privești umblînd pe uliți înfundați în grea gîndire :
 Fața lor îi veștejită, simțirea lor împilată,
 Toată, în toate, prin toate, starea lor jalnic s'arată.
 Nu privești decît mîhnirea, de oftări aierul geme,
 Atmosfera lor îi neagră, tot îi schimbat fără vreme,
 Toți arată mîhniciune, toți scîrșcă de întristare,
 Numai femeia aleargă pe uliță la primblare,
 Numai ea cu veselie, numai ea nesimțitoare,
 Se bucură, se răsfață, rîde în jalnica stare,
 Numai ea toate defaimă, numai ei nimic nu-i pasă,
 De mîncare, de odihnă cirtește venind acasă ;
 Bărbatul săracul geme, se zbate în gînd de moarte,
 Femeia lui îl defaimă și nu iea ca dînsul parte.
 Ce privire mai grozavă poate fi în lume altă
 Cît să vezi 'ntru neunire pe femeia dezlegată ?
 Să vezi un bărbat în gînduri și femeia nebunită ?
 El să plîngă întru lipsă și ea de tot buimăcită,
 El strîmătorit în nevoie, iară ea amorezată :
 Aleargă pe pod cu butca, pe spate fiind lăsată.
 Vezi șiruri de butce multe, le vezi ca un lanț legate,
 Socotești că 'ntr'a lor casă fericirile sînt toate,
 Le vezi foarte 'mpodobite, ies' la pod ca la o luptă :
 Strînse-s toate cu corseta, să stea drept, să fie suptă,
 Carî pe carî să se întreacă să fie mai roboitoare,
 Mai zărite, mai la modă, la obraz unse mai tare,
 Stau cheptiș pare că-s statui, se înfrîng parcă-s maimuță,
 Rid, chicotesc, vorbesc tare, se hlizesc și se sumuță.
 Nu au gînd de mîhniciune, n'au grijă, nici întristare,
 Fie bărbatul în scîrbe, fie el în supărare ;
 «Sîntem femei», își zic ele, «ce-avem noi de-a lumii stare ?
 Să ne primblăm ni se cade, nu să stăm întru gîndire ;
 Veacul îi scurt, viața trece, moartea vine cu scîrbire».
 Și tineri și bătrîni, toate sînt [acuma] nebunite.
 Numai o milă cerească să li mai de[ie] lor minte.

Că acuma și bărbatul după nevoi vrea s'alerge
 Dar ușița stă închisă, necăiure poate merge;
 Butcile înghesuite să încurcă și stau toate,
 Iar bărbatul și 'ntr' această află [un] necaz de moarte.
 Pentru dumnealor îi bine, că au prilej de vorbire,
 Cu libovnici ce aleargă după ele cu orbire:
 Finul, lemnele, făina nu pot veni de la țară,
 Căci bat pe țerani, săracii, și-i dau din uliți afară:
 Zic că podul pentru butce îi făcut, nu pentru țară, —
 Socotește nebunia, socotește stare-amară!
 Fac scumpete pentru-aceasta, fac bărbaților sminteală,
 Ele sînt pricina lipsei, ele fără îndoială.
 Baniî dar lipsind cu totul, și modele în unire
 Nescăzînd, ci mai zarife mergînd tot în spre sporire,
 Au schimbat rîndul și ele, și, în loc ca să plătească
 Cer de la libovnici aur și vreau, ca să jăfuiască.
 Am luat cu 'mprumutare, am dat cu galantonie,
 Am sfîrșit toată averea, scursă de-a lor lăcomie,
 Am picat supt boale grele, supt lucie sărăcie:
 El lipsit, sărac cu totul, supt sarcini de datorie;
 Darurile, frumuseța, istețime, vrednicie
 N'au putere să vorbească inima cea cu ch[irie],
 Numai însuși enteresul, numai moneda o leagă,
 Numai ea o încălzește, o robește și o pleacă.
 Am dat, am cheltuit toate, am rămas ca vai de mine,
 Și, decît într'ășa stare, să mor o poftesc mai bine.
 Fă-mi dar, părinte, dreptate, hotărește a mea soartă,
 Hotărește îndurare cumplita mea judecată.
 Numai tu ești cu durere, tu ai fost întru iubire,
 Tu te-ai supus la săgeata, la amoru și pătîmire.
 De pociu răbda, hotărăște, așa marea defăimare:
 Să pierd averea de-odată, putere și dezmiardare,
 Să pierd a mea stăpînire, să pierd a mea slavă toată,
 Să rămîn de defăimare într'a idolilor gloată!
 Ah, părinte, ce durere, părinte, amară soartă!
 Fii milostiv, hotărăște, ajută-te-această dată,
 Căci ca o stea într'o apă, ce în valuri strălucește
 Și de mii de ori supt maluri întunecă și lucește,
 Ca un fulger ce s'ascunde și luminînd se sfîrșește,
 Și se pare o nălucă omului care clipește,
 Ca un huiet ce răsună, ca un fum ce se preface,
 Sufletul meu [ce] cu lacrimi se topește, se desface,
 Se mișcă, se 'nvăluiește, se aprinde și inghiață,
 De mii de ori pe minuntă într'a durerilor ceață.
 Viforul acest sălbatec, vijelia cea cumplită
 Întartă și înfioară inima mea cea răpîtă.
 Dușmanul și lucrătoriul faptelor celor cumplite,

Tiranul cel crud și aprig, vânzătorul cel de sînge
 Aibă rușine acuma a cleveti și a plînge.
 Rușineze-se odată a omori fără vină.
 Ce omori [tu]; fără frică, cu fală, cu față lină?
 Fie, fie a ta milă de ne scoate din robie,
 Unde supt chip de blîndeță ascundea a sa trufie.
 Rușineze-să, sîrșească crocodilul acest strașnic
 A omori întru risuri și a se plînge zădarnic,
 A săgeta și a rîde, a ocări și a plînge,
 A se desfăta în lacrimi și a se scîlda în sînge!
 Darurile, frumuseța, măguliri mîngîietoare
 Le-au făcut [ca] să slujească unelte amărîtoare:
 Toate vin și dau năvală, cu limbuție unită,
 Fac *muhasăran* sāraca inima [mea] cea rānită,
 Acea care se ascunde supt coapsă și izbucnește,
 Din ceas în ceas cu răstimpuri înghiată și încălzește,
 Și carele întru frică, în dorință și în groază
 Se zbate, se izbucnește, se ascunde, vrea să cază,
 Se fură supt griji, supt cumpăt, se ivește pe afară,
 Iar el prin toată clipala aruncă săgeți amară:
 O rānește, cînd cu poftă, cînd cu nuii și frumuseță,
 Cînd cu rugăciuni, cu daruri, cînd iar cu vorba isteată.
 La cine să alerg, doamne, ce să fac, mă rog mă'nvață,
 Cine poate să mă scoată dintr'acest vifor și ceață?
 Cine poate să m'ajute, cine să mă sprijinească,
 Din pedeapsă să mă scoate și să nu mă mai muncească?

ARĂTAREA A 4-le.

Aceștia toți, vine și femeia.

Femeia.

Părinte al vecuirii, ziditorul firii noastre,
 Priimește o femeie la scaunul slavei voastre,
 Priimește să s'arunce ființa cea muritoare
 La pristolul nemuririi, la ale tale picioare,
 Să vorbească, să răspundă pentru obștească dreptate
 A femeilor ce astăzi se par rele întru toate.
 Pizma, ura; clevetirea, vrajba cea amărîtoare
 Să nu aibă ascultare, să nu aibă vre-o lucrare,
 Dreptatea aceea ce ține cumpăna mării tale,
 Aibă acum desvelire, aibă puterile sale,
 Amoriul acest prea-sîlnic, pricina rușinii noastre,
 Acel ce a lucra poate asupra simțirii voastre,
 Care pe tin' zimbru și hiară te-au îndemnat a te face
 Și din Dumnezeu puternic în făptur' a te preface,
 Vânzătorul acest scîrnav, pruncu' acest fără minte,

O trage, o amăgește, până cînd în cursă pică,
 Și apoi o vestejește, o chinuiește și-o strică :
 O vestejește cu ahturi, o strică cu despărțire,
 O chinuiește cu ură, o omoară cu simțire,
 Sfîrșitul schinului vine ori cu vre o zaluzie,
 Ori cu depărtări, necazuri, ori cu adiaforie.
 Săraca femeia șade, plînge și se tînguiește,
 Iar ibovnicul petrece și de dînsa nu gîndește.
 Mii de mii vede, gonește, nu stă în statornicie :
 Cînd femeia în lacrimi blastămă a lui cruzie,
 Ea îl dorește, îl plînge, iar el o face nebună,
 Ea îl roagă în genunchi, el rîde de se răsună :
 Stă săraca întru gînduri, părul de pe cap își tunde,
 Face aduceri aminte, îi trimete orișiuunde,
 Șade, coasă, împletește, ochii, mintea, viața-și scurge,
 Se scaldă întru puhoiul ce pe obrazul ei curge,
 Lacrimi, oftări și sughituri, frîngerî de mini necurmate
 De cu seară pîn' n ziuă, de la zori și pînă 'n noapte ;
 Se trezește în oftare, raza zilei cu mihnire
 Îi vestește zi amară, zi de plîns [și de bocire],
 Ziuă cea mai luminoasă, cea mai dulce și curată,
 Prin locul de întîmplare chipul ei mai greu s'arată ;
 Noaptea vine, o cufundă întru noian de gîndiri,
 Așternutul se stropește cu lacrimi, cu umiliri,
 Lacrimi, oftări și suspine, frîngerî de mini necurmate,
 De cu seară pîn' în ziuă, de la zori și pînă 'n noapte.
 Zise c'au venit din Franța sau măcar că din Rosie ;
 Atita neomenire acolò nu cred să fie ;
 Schithul¹, Thracul, Gothul mîrșav de pe arme se cunoaște
 Că lăcuiește pustiul și între flare se paște,
 Tigrul, pardalis sau altă hiară crescută în sînge
 Au hrănit acest crocòdil ce omoară și-apoi plînge.
 Tot ce este drept din toate este că [pe] nebunise,
 De ne-am făcut de rîs lumii, precum însuși mai sus zisă²,
 Și aceasta, nu de altă, decît că am dat crezare
 Darurilor celor sfinte ce compania lui are.
 Târziu am cunoscut însă încruzita lui pornire,
 Dușmănia, tirania și blestemata vînzare,
 Apoi, începînd a trage friul patimilor noastre
 Vandalul veni cu pîra la scaunul slavei voastre,
 Schithul, Gothul și Vandalul ce pîrăște și oftează :
 Că de primblări lui ce-i pasă, la ce vine să ne vază ?
 De unde știe ce soartă (?), ce gînduri și ce mihnire

¹ Copia ; *Schiful*. S'ar părea că scriitorul a scris, deci, *supt dictare*.

² Copia : *spusă*.

Am [fost aduse a trage în a noastră] pătimire?
 Poate ieșim la primblare ca să fie imprăștiere¹
 La gândurile cele silnici și la cumplita durere.
 De rîdem, poate aceasta facem spre parigorie
 Bărbaților ce aleargă în lipsă de avuție,
 Modele ce sînt în lume, că ne strîngem cu corseta,
 Dar cel ce poartă decocturi, la ce umblă cu rățeta?
 Noi cu cuvînt facem toate și pentru (ca) să fim curate
 El însă nu se privește că-i cu stinghile umflate,
 Noi ne strîngem cu corseta spre a nu fi grase tare
 Dar el, plin de răutate, umflat ca o arătare,
 Nu i-i rușine să iasă în adunare obștească,
 Să s'arâte plin de boale și ocară să-și vădească.

ARĂTAREA AL 6-lea.

Amoriul și v'o cîțiva Crai bolnavi.

Poate sînt așa cum ziceți: sînt bolnav, săracul, foarte,
 Toate însă voi le faceți, voi îmi faceți a mea moarte.
 Iată acești tineri oameni cît sînt de galbeni la față,
 Cum oftează întru patimi, cum n'au parte de-a lor viață
 [...]tul v ... și canate și cu alte doftorii,
 [Și cu] hapuri și decocturi, lucruri de prin spîterii,
 Sînt a lor îngeri de viață, ce li [tot] dau mîngîlieri
 La durerea ce-o simțise de la voi, de la muieri.
 Iată marturi de credință, iată pilde vederate,
 Sînt întocma necurmăte, gem, oftează pîn' la moarte
 Galbeni, uscați, slabi la față, plini de ș... și b... oane
 Toate-s răsplătiri și daruri de la voi, de la cucoane.
 Sc..., ș..., b..., f..., zcarcături, cangrină,
 Sînt florile ce s'adună dintr'a dragostei grădină.

III.

Din marea bibliotecă pe care a trebuit s'o aibă Conachi s'a păstrat prea puțin. Una din acele cărți de cugetări în care el — înțeleptul vechiului boier — căuta sfat și îndreptare se află azi tot în posesiunea d-lui Grecianu.

E o publicație francesă, de o valoare mediocră, apărută probabil pe vremea lui Napoleon I-ii. Ea a plăcut cetitorului moldovean, care și-a făcut observațiile lui pe dînsa, cele mai multe în limba sa, unele și într'o francesă destul de nesatisfăcătoare în ce privește ortografia.

¹ Distracție.

Însemnăm aici toate aceste note marginale, aflătoare pe paginile ce cuprind *Le contemplatif ou pensées libres sur la politique, la morale et la philosophie*, apoi un *Essai sur l'imitation* și un *Essai sur les connaissances humaines*. Unele dau o traducere, sau sînt numai sentențe morale sau observații psihologice. De cîteva ori însă e vorba de lucruri mai în de aproape legătură cu țara. Așa, cînd se spune — cu durere, nădăjduim, — că nația moldovenească, odată cea mai vitează, a ajuns cea mai fricoasă, ori cînd se critică reforma lui Ioan Sandu Sturdza, care, prin concesii făcute boierimii, deschide la tot felul de parveniți și drumul spre dregătorii, — o prevedere a «politiceii» de mai târziu, în care, cu adevărat, „fiindcă toți vreau să ia lefi, ticăloșesc pe țară“.

„1. Mărturisăsc harurile lor, dar tot să scapă de le fac câte o înșălăciuni de necredință.

Este această osebirea între cel înțelept și între acel filosof, că acel d'întăi nu ceri altă mulțămită decăt însuș a sa cunoștință și împăcari, iar cel de al doile cere și dorește pe a altora pentru mândria sa.

(Il y a cette différence entre le sage et le philosophe, que le premier n'a besoin que de son estime, tandis que le second recherche l'estime des autres.)

Însemnat (p. 8) : Voulez-vous connaître les défauts et les vices les plus communs à un auteur ? Examinez ceux qu'il décrit le mieux et qu'il peint avec le plus de chaleur ; ce sont les siens.

La : Pour devenir un grand homme de guerre, il faut croire à la fatalité et s'imaginer que sa dernière heure est marquée (p. 20), adaus : C'est ce que croyoit Alexandre-le-Grand et Charles Douze.

La : C'est une fausse et dangereuse maxime que celle qui nous enseigne de vivre comme si nous étions près de mourir (p. 40), adaus : N'ai fi zăs așa dacă ai fi luat sama că creștinești om gata de moarte este acela cari au împlinit toate datorille și s'au pocăit de greșelili făcute.

Tradusă cugetarea de la p. 46 (La noblesse, etc.) așa : Evghenia este o monedă a sufletului pe cari stăpănitorii au isvodit-o pentru crușarea comorilor lor ; au fost însă în veacurile

de pe urmă întru atăta revărsată, încât au căzut în discredit obștească pretutindene în Evropa.

(De aici original :) Nici Ioan Sturza Voevod nu au făcut mai mult decât atăta în Moldova, și nu-l pot socoti vinovat decât că nu au vrut a lua sama că în Europa a să face evghenis este a dobândi un nume în cât li s'ar voi, fără atingere de norod, dar, aici, fiindcă toți vreu să ia leti, ticăloșăște pre țară.

La : On se plaint de ne trouver que des amis froids ou faux (p. 50) : pour en avoir il faudroit commencer par l'être soi-même, car c'est la seule cause qu'on n'en trouve pas.

La p. 60 traducere : nimică nu este moarte pentru un bărbat filosof ; el o privește apropiindu-să precum streinul (*l'émigrant*) călătoriu necăjât de supărare privește viind corabie cari are să-l mute aiurea pe un pământ îmbunătățit (*hospitalière*), unde știi că ari a dobândi pacea și odihna cè vecinică.

După : Une des plus belles et des plus grandes idées que je connaisse est celle de récompenser les travaux du génie et des sciences (p. 62) : zi mai bini : ostenelele faptei buni, pentru ca să vezi pre toți silindu-să a le face.

La «supposons B...» (p. 72) : Bonaparte. 8 slove are, adecă 1 B. și 7 în puncturi.

La «une reine de Castille» (p. 73) : Elisabeth (*sic*).

La p. 74, traducere : Viața celui rău este ca o pată în firi, (Căți oameni petrec giumatate de viața lor întru aflarea chipurilor cu care să-și piardă degiaba ceialaltă giumatate).

La p. 75, traducere : A-și lăuda cineva darurile ce ari este a trage luarea aminte a altora asupra darurilor celor ce-i lipsesc.

La p. 76, traducere : Noroadele în robiea samână ca apile stătătoare ; cè mai mică clătiri și azimintiri face să sloboadă iale aburi otrăviți care mână omorul pre pe departe.

La p. 77, traducere : Lacrimile cele din sămțiri sânt ca plânsoarea de roa dimineții ; iale hrănesc și fac roditor pe pamântul asupra căruie pică.

La pp. 82-3 notată cugetarea : L'amitié est comme le bonheur ; tout le monde en parle, mais personne ne la connaît bien.

P. 113. (Unde se spune că un cuceritor dă alor săi pornirile sale :) Ce n'est pas vrai ; la nation moldave étoit la plus belliqueuse jadis, mais aujourd'hui la plus poltronne, et, au con-

traire, celle des Ioniens et de (Athènes; şters) la Grèce sont aujourd'hui ce qu'elles ont été de tout temps; or à la première on peut attribuer l'imitation, mais à la dernière quelle raison donner que l'influence du climat?

P. 128, traducere: Pildele sânt de mari folosință, pentru că lovesc în fandisii și pricinuesc mirare, mai mult decât sfătuirea sau învățătura (les préceptes); căci canoanele oricari nu să tâlcuesc decât în cuvinte și graiuri, iar pildele nascu și dau idei hotărâte și fără îndoirea, puind lucrurile chiar supt vederea ochilor.

P. 130, traducere: Fiindcă este plăcut lucru orice pricinuește mierari ochiului, el găsește haz a privi pilduirile celi innalte, însă cei mai mulți dintre dânsii (şters: oameni) nu trag dintru aciasta nicio folosință asupra-le (şters: asupra lor), pentru că, în loc de a să îndeletnici și a primi sălință spre a face și iai asemenea lucruri mari și frumoasă fapți, iai să mărginesc în desfătare de a le privi cum le fac alții, sau cei mult stau lăudând, însă în săni, de dreptate ce fac vredniciei altora, cu laudeli și îi mărturisăsc.

P. 136, traducere: Firea, socotesc că în destul au tipărit în sufletul omului plecării cu dragostea însoțirii și sămțirili cari îi dan unire cătră ai săi; însuș clătirili a dragostei prietenești pot fi destul de însămnate (*spontanées*), însă numai lucrarea a înțelegerii și a cunoștinții sale îl fac pe om a să privi și socoti ca un mădular a adunării și îi dau luarea aminte către foiosințele sale, cum și plecarea acè arzătoari către iubirea patriii, pentru că, cu cît acele cunoștinți să înmulțasc, împărtășirili sale cu lipiri (*attachemens*) să înmulțasc, și să faci omul ipochimenul privirilor și a îngrijirilor lui, ca unu ce este asămenele său.

Pe scoarțele cărțicelei Conachi înseamnă săvîrșirea din viață, la 4 Novembre 1827, a „prea-iubitei sale surioare lelița Caterina“, la cînzeci și doi de ani, arătînd că și-a lăsat, fără testament, grijile de suflet în sama lui, care i-a găsit locul de odihnă la biserica Banului, lingă tatăl lor, Vornicul Manolachi Conachi.

Nașterea fiicei, Ecaterina (Cocuța), la 17 August precedent, și botezul ei la moșia tecuceană din Țigănești urmează, — fiind între cele două notițe citeva melancolice versuri din Decembre, în legătură cu pierderea surorii.

Și alte poezii se încearcă pe aceleași scoarțe, și ele trebuie să se adauge la ce știam din versurile lui Conachi.

„În anu 827, Noemv. în 4, s'au săvârșit din viața prè-iubita mea surioară Ieltța Caterina, la vârstă de 52 ani trecuți. Ia ș'au ertat cu limbă de moarte toți robii, iar, pentru a să îngropa neavând niciun ban gata, nicio purtare de grijă nu s'au cata-dictisit a avea, pân' la atâta era încredințată în dragoste mea. Au voit a fi îngropată, și așa s'au urmat, la biserica Banului, în mormântul tatului nostru, Vornicul Manolachi Conachi.

Anu 827, Dechemv.

Ah durere,
Ce putere
    Ai în omul cu sămțare !
De la tîni
Rău și bini
    Vine făr' de îndoire.
Tu dai hazul
La năcazul
    Unei dragoste aprinsă
Ș' apoi moarte
Făr de moarte
    Când nădejtile sânt stănsă.

C. C. 827, Dechemv. 17.

La anu 827, Avst. în 17, zioa, s'au născut iubită fiica noastră Ecaterina, cari s'au botezat de către preosfințitul Mitropolit și vărul meu premari, Veniamin, în satul Țigăneștii, prin vechil părintele egumenu de la Adam.

Ce durere, ce plăcere,
Ce plăcere în durere,
Îi a dragostii putere !
Amoriule, a ta fire
Este un duh, o simțire
Din dumnezăiasca fire (șters).
Ce durere cu plăcere
Și plăcere în durere,
Amoriu, este a ta fire !

Netămăduita boală a amoriului păreți,
Acel vifor cu tării și otravă cu plăceri,
Ierta-mă-vei, Doamne sfinti, a-ți spune că prin dureri
De nu 'ntreci, dar ajunge până la a ta putere.
Netămăduita boală, a amoriului dureri,
Acel vifor pe o mare de otravă cu plăcere.

Reproducem, fiindcă e de mîna lui — cel care trebuia să moară de astmă — cîteva rețete, dintre care una privește această boală care-l chinuia. La 1833, cum se vede dintr'o scrisoare de la 23 Iulie, Conachi se îngrijia cu medicul bărlădean Hristodul, care iscălia răvașe franceze astfel: «N. Christodoulo, dok.»

Pentru boala căniască, ce-i zăc zură a copiilor. Să se ia mlădiță de măciș de cel de câmp, ce sânt mici, nu de cei mari, să să fiarbă cu apă și să scalde pe copii în zioa 1-u, al 3-le, al 5-le, al 7-le, al 9-le.

Doftorii strașnică pentru oricea rană.

1 felegian făină grâu cât să poate mai bună și cernută.

1 felegian apă trandafir bună.

1 felegian mieri albă de roiu.

1 felegian unt de pojarăniță sau giumatate de pojarăniță și giumatate de unt de lemn, curat.

Toate aceste amestecându-să, să să tot încălzască și mestici, până când să vor face ca un alifiu, pe cari puindu-să pe scamă, să să puea pe rană.

Pentru astimă sau stenosis.

Să să lepede bolnavul de tot felul de alte mîncări, decât să mînce numai mieri de roiu și pâine, până când să va izbăvi de boală.

Pentru orbaț de picior.

Făină de mălaiu cu chișliag, ades schimbându-să.

Pentru dropică.

Să să sape o groapă în pământ de cel negru gras, unde scot moșuroaea, să să fiarbă o căldărușă apă, în cari să să puea 50 dramuri undelemn, și să să toarne în groapă; atuncia și pătimașul să fii dezbrăcat gata, să să bage în groapă, și îndată să să toarne țărna înapoi; așa făcând (?), tot a treaea ză, a trie zi, groapa ari a fi de adîncă pe cât este suitu înflătura, încât, aruncându-să pământul, să rămăea umflătură în pămînt.

Starea în groapă să fii în picioari: începînd a sămți că curgetare, să nu iasă; aceasta este sămnu lucrării.

IV.

Peste doi ani de la așternerea pomenitelor însemnări, la 15-Iulie 1829, Conachi era ales în locul Vistierului Alecu Sturdza.

ca „clen la comitetul alcătuit în București supt prezădenție domnului Minciache“¹.

Atunci avu el prilejul să cunoască, de bună samă întâia oară, Țara-Românească. În curînd — cum am arătat în alt articol din *Neamul Romănesc* (5 Septembrie) — el intra în legături și cu un luminat și foarte influent Ardelean, așezat la Viena, Zenobie, fost Zamfir, fiul lui Hagî Constantin Pop, negustorul din Sibiiu, — care Zenobie, în relații și cu Mitropolitul Veniamin Costachi, fiind însărcinat de acesta să supravegheze pe bursierii moldoveni în Austria, era director al Băncii Imperiale din Viena.

Corespondența e provocată de petrecerea în străinătate a lui Costachi Negri, fiul soției, luate târziu, după o lungă iubire, a lui Conachi², Zuluia. Vom reda aici extrasele din aceste scrisori.

Zenobie H. C. Pop către Conachi ; Viena, 22 Iunie 1831.

... Am avut mulțumire a întîlni pă cocona Catinca, cu care am vorbit despre cc. Costache, și iarăși ne vom mai sfătui cum va fi mai bine ca să-l aducem incoace...

Același către același ; Viena, 30 Ianuar 1833.

... Mă văz îndatorat a răspunde la întrebarea ce-mi faci dumneata despre al meu naționalltet : cu adevăr, domnule, părinții miei să trag din Țara-Românească ; familia Jianu și Murgășanu de la Craiova să rudesc cu noi. Cînd s'au tras austrieceștile oștiri din Banatul Craiovei, furia Turcilor au prăpădit toată familia noastră, încît taică-mieu, într'o vîrstă de șapte ani, au fugit la Sibii, în Transilvania, unde după aceia cu neguțătorie s'au așezat. Acolo născut, în vîrstă de unsprezece ani am fost trimis la București, spre învățătura limbii elinești, în vremea lui Lambru [Fotiadi]. După aceia, petrecînd scoalele de aici, am intrat în slujba oștiască și, după moartea tătîni-mieu] fiind singur, am oțcirmuit casa negustorii supt numele părintelui, Hagî Costandin Popp, în Sibii și aici, unde am venit iarăș a mă așeza după moartia părinților miei. Aceasta spre mulțămirea perierghii dumitale...

¹ În legătură cu această situație și invitația francesă următoare : „Monsieur le Vornic Constantin Conaki est prié de vouloir bien se rendre à la séance du comité pour le Règlement qui aura lieu demain, mardi, à 9 heures précises du matin“.

² V. și *Calendarul Neamului Romănesc* pe 1917,

Cetind cu bună luare de samă cele ce cu pra-înțeliaptă rîvnă îmi arăți dumneata despre luminarea și bunul obștesc patrii dumitale, fericesc acel pămînt în care să află suflete înălțate cu astfel de simțiri și așezate cu mijloace a pune buna chibzuire în lucrare... Mă aflu cinstit a cunoaște un haractir podobit cu simțiri patrioticești și luminat de idei care arată o deosebită cercetare legăturilor soțietăți omenești și stării neamurilor luminate în Evropa. Deci cu bucurie sînt gata a primi propozițiile ce mi să face a fi de acum înaintea corespondent și comisioner al d-tale¹, și socotesc a putea fi de orice puținică ajutorință la scoposul cel mare al dumitale, spre luminarea patriei, de vreme că am petrecut opt ani în oștirile împărătești, am făcut cunoștință cu oamenii deosebiți prin ranguri, învățătură și vrednicii, apoi în petrecere de douăzeci ani în starea negustorească am făcut și relații în ramurile industriei și agriculturii, încit socotesc că, după cele ce însuși am cetit, am văzut și de oameni înțelepți am auzit, după putere voi putea să fiu la ceva folositor.

(A vorbit cu Vistlerul Razu despre planul unei legături de vapoare Galați-Trieste și furnitura de postav austriac pentru miliția Moldovei, precum și pentru puști necesare aceleiași miliții. Va fi uu fel de «comisionar pămîntesc». Pomenește și «mașini de la Depou, văzute de cc. Costachi».) Și, fiindcă faptele arată omu, mă rog a mi să da prilej spre arătare. [Oferă] cărțile musichii romînească [acele cărți de nouă musică ale lui Macarie, editate de Hagî Constantin Pop, despre care am vorbit în aceste «Anale», XXVIII, secția literară, p. 233 și urm.]. Fiind vre-o trebuință spre înnoirea a Mineelor pentru biserică [și acestea tipărite în legătură cu negustorul sibilian; v. aceleași „Anale”, l. c., p. 204 și urm.], însă, de să va trimite un om harnic pentru îndreptare (*Conrectur*), va eși spre mulțămire, atît despre frumsețe, cit și despre ușurarea prețurilor.

Adresul Casii negustorești aici este H. C. Popp.

Același către același; Viena, 14 Iulie 1835.

... Cele ce-mi scrii despre cc. Costachi Negri, precum că ați auzit că s'ar afla la Peșta, am primit o scrisore de la coconu Costache din Elveția, din orașul ce să numește Rapperzweil...

¹ Era și pentru studenții moldoveni la Viena; *Studii și documente*, V, pp. 112-3.

Același către același; Viena, 26 August 1836.

... Am fost scris lui cc. Costache. În sfârșit tot l-am înduplecat ca să treacă pă aici în patrie. Deci, ca să-l deslăpesc de la Napoli, am fost silit să împlinesc și eu pofta dumnealui, însă să-i plătesc datoriile ce au făcut acolo în diastimă de nouă luni....

Același către același; fără dată.

... Cc. Costache la 15 ale aceștia au plecat de aici, însă înaintia plecării mi-au spus că, de vreme că cursul academic începe la Paris la Noemvrie, au hotărât să treacă la Lipsca și Berlin, a vedea Academiiile Ghermanii, apoi să meargă la Paris...»

Din Paris la 18/6 Novembre 1840, Costachi Negri trimetea acelui pe care-l socotia ca pe părintele său cele ce urmează : «Un daghereotip într'o cutie lemn, o lupă cu două sticle, 2 cărți învălitate». Și el adăugia : «Îți mai trimăt încă trii volumuri de caricaturi politice, șasă caricaturi asupra încungiurărilor orientale și o foaie de *Șarivari (le Charivari)* de la Iulie».

BCU Cluj / Central University Library Cluj

V.

O parte din corespondența familiei Negri se află în hirtilele lui Conachi. Între altele această frumoasă scrisoare de mângâiere a Saftiei Negri către «cumnata Zmărăndița» :

«Moarte iubitului meu frate, nu-i indoială, iubită cumnățică, că nîr este și pentru dumneata o mare nenorocire, un păhar de cè mai cumplită otravă, perdere unei iubite soții, unui tovarăș, unui prietin priincios și, în scurt, gospodariului casăi, care era cinste familiei sale și sprijîniata și ocrotire casăi și a copiilor cî acū i-au rămas săraci, și să porți greutate văduviei în vrăsta tinerețai : adevărat, toate de odată le'i perdut, și la toate aceste om nu te poate mîngăe, ce numai mila lui Dumnezeu să te întărească și să te ocrotească¹.»

¹ Într'o scrisoare de la 22 Novembre 1818, „monahei Eughencia Sturza“ se sdresează către acest frate al Saftiei, credem, Petrachi Sturza, pentru a-i cere o „blană de contăș, că nu putem mergi la bisărică de frig. Elencu s'au și bolnăvit de răcelă... Șăși misezi de blani, câte 3 misezi mari mergi într'un contăș.“ Și „cîte de un antereu micaton de cel indoit, doăzăci de coțî... Să nu te superi că noi îndrăznim ca la băbaca la dumneata.“

Din căsătoria ei cu Petrachi Negri, Zulnia avea o fiică pe care Conachi o privia ca pe copilul lui. Purta și ea tot numele de Zulnia. Fusese măritată cu un tânăr boier de neam domnesc, care, în 1840, o surgunise la moșia lui, nemai vroind, supt cele mai desonorante acușării, să mai locuiască supt același coperiș cu dînsa.

Am tipărit în «Calendarul Neamului Românesc» pe 1917 scrisorile pe care, cu inima sfișiată de durere, bătrînul le îndreaptă, luni întregi de zile, către Mitropolitul Veniamin, vărul său primare, — cum spune poetul iusuși în notița despre moartea surorii sale Ecaterina, cerînd ca ginerele să fie silit prin mijloacele bisericești la reluarea căsniciei sau, de unde nu, la reparația onoarei, atacate de el așa de ușuratec, a familiei. «Etă vă rog», spune, el la 12 Octombrie dîn acel an 1840, «ca să binevoiiți a rîndui un arhieru, carile, mergînd cu mine, să o iai și să o aducă în casa mea, nu ca pe o dispărțată de soțul iăi, ce ca pe o părăsătă și gonită de dînsul samovolnicește înnaintea de toată cercetarea și hotărărea bisericească». Zulnia refusă însă a părăsi o casă de unde nu putea să plece decît cu aceiași cinste cu care intrase în ea.

Conachi se adresă și Domnului, iar Mihai-Vodă Sturza, care nu-l iubia, puse această rezoluție pe cererea lui: «Jăluitorul va priimi pe filiastră-sa în casa și purtarea sa de grijă, rămîind pe viitorime a se face o cuvîncioasă punere la cale». Cel jignit așa de greu — nu putem reproduce aici textul învinuirilor aduse Zulniei — nu dădu însă înapoi. Cerînd să nu se dea soțului pașaportul cerut pentru a merge în străinătate, el pretinse dîn nou „răsplătire după pravile“, pe care le cunoștea bine. Și, cum Domnul acordă pașaportul și interzice Mitropolitului a da o hotărîre, Conachi, «cavaler» al unui Ordin rusesc, se îndreaptă Consulului împărătesc. „Acum dar“, spune el, „ce este dovedit și văzut că Gospodarul n'au făcut decît a giuca pe degite mijlocirea voastră, tăgăduînd legile și obiceiurile pămîntului, de anafonale mitropolitesti de-a dreptul cătră dînsui, și că această propunire din partea sa n'au fost decît pentru a da vreme la fuga vinovatului, acum, zic, cînd n'au călcat pravila decît ca să prigonească cinstea mē și a fiicei mele, spune-mi, pe numele lui Dumnezeu, ce trebuie să fac eu? Au doară trebui să sufăr un afront și o nelegiuire atîta de bogheră și atîta de vidmoasă?

Sau trebui să-mi las țara pentru ca să scap de prigonirile sale, pentru că nici văd, nici am alt chip, carele să-mi ostoiască măcar în parte durerile, necazul și deznădăjduirea mē ?⁶

Primi și de aici un răspuns «numai mîngietor, iar nu și răs-plătitor». Se hotărî deci «să aștepte cu dovezile în mână vremea și prilejul a învierii pravilelor».

Aceasta se întîmplă numai la 1845, cînd moșneagul cere din nou intervenția arhierilor, scriind, cum spune însuși, «din patul durerii», de unde «rădică mîinile» pentru a zice: «Doamne agiută și întărește buna orînduială».

Se ajunsese numai pe atunci la o soluție mulțămitoare pentru Conachi. Gînerile dușman fu îndatorit a înzestra cu 1.500 de galbeni niște fete sărace. Cît despre Zulnia, ea a fost isteța maică Zulnia Negri de ia Agapia, aceia despre care cu atîta stimă pentru inteligența ei vorbește alt poet, Bolintineanu, în călătoria sa moldovenească.

Așa se încheie tragedia de familie.

VI.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Vom adăugi că între hîrțile de la Stîlnca se află o bucată de versuri prin care un poet anonim salută începerea unei Domnii, — probabil, judecînd după unele neologisme din stil, acest Mihai Sturza însuși. N'ar fi exclus — de și dovezi interne lipsesc — că Musa bătrînească a lui Conachi să fi adus acest omagiu.

Iată-l:

Cînd o sfîntă Providință,
Ce Moldavia umbrește,
Vru să fie cu priința
Spre norodul ce iubește,
Au ales din templul slavei
Pe al nostru domnitor
Și pe Scaunul Moldovei
L-au suit triumfător.
În această zi aūgustă,
Cînd serbăm a lui numire,
Cîntați bucuria justă
Supt a lui ocîrmuire.
Cu a inimii strădare
Să rugăm pe Dumnezeu

Să reverse 'nșeninare
 Spre popor și unsul său.
 Domnul nostru să trăiască
 În plăceri și norocire,
 Ca purure să domnească
 În Moldova fericire,
 Căci această[-i] ziuă sfântă
 Pentru romanul popor,
 Care laudă și cîntă
 Pe al său bun domnitor¹.

N. IORGA.

Alte știri despre literatura românească în secolul al XVIII-lea

— Comunicare la Academia Română —

I.

Între manuscriptele din marea bibliotecă a lui Gh. A. Sturdza la Miclăușani, am găsit un mic dicționar francez-grec-românesc care e din cele mai vechi, datînd de pe la 1700 (după scrisoare).

Interesul lui e că arată în ce fel se înțelegeau la noi cuvintele din scrisul obișnuit al Apusenilor, ce interpretare li se dădea.

De aceia reproducem aici toată partea românească.

A.

Avoir le fouet et la fleur de lis — a-l bate cu batoșcă, a-i puni bour.

Empîrer — a fi mai rău lucru.

engager — a zălogi.

enfoncez — a înfige.

attaquer — a lovi cu războiu.

enclouer un canon — a astupa visteriul tunului.

apercevoir — a zări.

B.

biaisier — găngav, sughiț.

butte — cățiteai.

bien venu — bine venit.

¹ De Conachi sint aceste două versuri populare, aruncate pe un răvaș grecesc:

Luca strigă, luca zbiară
 Pentru' un puț de căprioară.

bleu — albastru.
 blond — bălan.
 bouillant — herbinte.

C.

charnel — plăcerea cărnii.
 civilisé — politic.
 clandestin — într'ascuns, stricat.
 courbé — încojbat.
 crochu — cărligat, cărligu.

D.

débordé — eşit din matcă.
 débauché — desfrănat.
 désagréable — neplăcut.
 dissemblable — neasămănat.
 dissolu — desfrănat.
 douillet, τσαλεπής, gîncaş.
 douteux, îndoitor

E.

efficace — săvârşitor.
 émoussé — tâmpit.
 empressé — grăbit.
 enclin — plecat.
 engourdi — ţăpenit.
 épineux, — înghimpos.
 épouvantable — spăimântat.
 épris — iubitor.
 estropié — ciunt.
 étendu — lătit.
 étourdi — nesocotit.
 excellent — preales de bun.

F.

factieux — amestecător.
 faisable — de făcut, făcător de lucruri.
 farouche — straşnic, sălbatec.
 fâcheux — scârbelnic, supărător.
 fatal — aducător de răutate.
 favorable — folositoare vremii.
 fécond — roditor.
 fiévreux — aducător de friguri.
 flasque — moale.
 flétri — veştejit.
 flexible — care să îndoăşte.

florissant — înfloritor.
 fougueux — pornit.
 fragile — fraget.
 frais — răcoar.
 franc — slobod.
 frénétique — nebun.
 fréquent — adesea.
 friand — dat la mâncări dulci.
 frileux — temător de frig.
 frisé — cu zuluți mulți.
 froid — răce.
 froissé — stropitor (*sic*).
 funeste — aducător de rău.
 futur — viitor.

G.

gratis — geaba.
 grenu — zgrăbunțos.
 guéable — care are vada.

H.

hâlé — părțit.
 hépatique — splinos.
 honorable — cinstitor.
 humide — umed.

I.

imaginable — inchipuitor.
 imbécile — prost la minte.
 immense — nemărgenit.
 immodéré — neastâmpărat.
 impatient — neîngăduitor.
 imperceptible — nevăzut.
 imprévu — nesocotit mai înainte.
 impudique — nerușinos.
 impuissant — neputincios.
 incertain — neîncredințat.
 incomparable — neasămănat.
 inconcevable — neînchipuit, nepriceput.
 ineffable — necovârșit, nespus.
 inévitable — negreșit.
 ingénieux — neșteț.
 ingénu — drept la fire.
 inhabitable — nelăcuit.
 inhumain — neiubitor de oameni.
 innocent — fără vină.

innombrable — nenumărat.
 insensible — nesimțit.
 interne — din lăuntru.
 inviolable — necălcat.

J.

judicieux — drept-socotitor.

L.

lascif — dat la ale Afróditei.
 laxatif — curățător.
 lent — zăbăvitor.
 libéral — darnic.
 louche — încrușișăt.
 lubrique — pofțitor de mueri.

M.

majestueux — mareș.
 mal aisé — greoiu.
 mal avisé — fără socoteală.
 mâle — bărbătească.
 malin — tâlpiz.
 mal fait — nesănătos.
 mal uni — neted.
 manchot — ciunt.
 marécageux — mlăștinos.
 marqueté — pestriț.
 massif — greoiu.
 matériel — materialnic.
 médicinal — doftoresc.
 menu — mărunț, supțire.
 mentionné — pomenit.
 méconnoissant — necunoscător.
 méséant — lucru ce nu șade.
 mixte — amestecat firește.
 modeste — stîmpărat.
 montagneux — muntoasă.
 morfondu — cuprinsu de frig.
 morveux — mucos.
 morne — gînditor.
 mouillé — undat.
 mutin — îndărăptnic.

N.

navigable — de umblat cu corabia.
 nombreux — cu număr.

niais — prost.
nouveau — nou.

O.

obstiné — îndărăbnic, neîndoît.
oint — unsu.
oisif — fără lucru.
ombrageux — sielnic.

P.

pacifique — arătător (*sic*).
paisible — liniștit.
participant — părtaș.
partiale (*sic*) — părtânuește, care ține parte cuiva.
perclus — neputincios.
périssable — peritor.
perplexe — îndoit
pesant — greoiu.
piquant — împunsător.
plain — neted.
plaintif — jăluiesc, jăluitor.
pliable — îndoitoriu.
poivré — pipărat.
portatif — de purtat.
posé — liniștit.
possible — putincios.
poussif — înnădușat la cai.
préjudiciable — aducător de pagubă.
préoccupé — plin de gânduri.
présent — de față.
pressant — strâmbtorit.
prompt — iute.
public — de obște.
puissant — puternic.

Q.

qualifié — cu titluri.

R.

raboteux — neneted.
radoteux — care vorbesc fără cale.
rapide — răpede.
rare — rar.
rassis — liniștit.
ravissant — bucuos.
rebelle — hain.

relevé — rădicat.
 renommé — vestit.
 renversé — oborât, răsturnat.
 requis — cerire după poftă.
 respectueux — cinstitor.
 resplendissant — strălucit.
 retenu — înfrânat.
 révolté — hain, zorbagiu.
 ridé — zbărcit.
 ridicule — aducător de răs.
 rompu — rupt.
 roulé — învărtit.
 roux — roibu.
 roussâtre — roșietic, cal roibu.
 rude — strașnic, aspru.

S.

sacré — sfințit.
 sale — scârnav.
 savant — învățat.
 sensible — sămșitor.
 sensuel — dat la plăcere sămșirilor.
 serviable — slujitor.
 sévère — strașnic.
 singulier — neasămănat.
 sinistre — aducător de răutate.
 situé — așăzat.
 sobre — astămpărat la mâncare.
 soigneux — purtător de grijă.
 solide — temelnic, statornic.
 sot — nepriceput.
 souhaitable — poftitor.
 souple — îndoitor.
 souterrain — supt pământ.
 spécieux — arătător.
 spirituel — isteț.
 stérile — stârpu.
 stupide — prost la minte.
 succinct — în scurt.
 suffisant — agiungător.
 superflu — de prisos.
 susdit — pomenit mai sus, zis mai înainte.

T.

tacheté — pistriț, fărcat.
 taquin — neîntorsu, nesupus.

tanné — dubit.
 tardif — zăbăvitor, întârziător.
 tempéré — astâmpărat.
 temporel — mirănesc.
 tendre — fraget.
 terrible — îngrozitor.
 tissu — urzit.
 tranchaut — tăietor.
 tranquille — liniștit.
 tributaire — birnic.
 trivial — prostu.

U.

universel — de obște.

V.

vacant — deșărt, fără împlinire, de boerie sau altă.
 vaillant — viteaz.
 vicieux — cu fapte răle.
 vigoureux — zdravăn.
 vil — prost.
 violent — sălnic.
 vinil — bărbătesc.
 visible — învederat.
 visqueux — cleios.
 vivant — trăitor.
 volontaire — făcător de voie.
 voute — boltă.
 vraisemblable — arătător.
 vulgaire — prostătec.

Z.

zélé — râvnitor.

II.

Acum cîțva timp am căpătat prin dania unei rude, acum răposatul tînăr Ioan Bută, un volum legat în piele, care purta acest titlu, într'o scrisoare ceva mai nouă: «A toată lume călătorie sau înștiințare de lume cè vechi și cè noi, adică istorie de toate pămînturile ce sînt pînă acum șluite la 4 părți ale lumii, dată în limba franțuzască de abat[ele] Delaport: s'au tîlmăcit pe limba rusască în Sanct-Petrezburg la let 1780, s'au

scos pe limba românească la let 1785, tomul întâiu¹). Tabla adausă înseamnă : Cipru, Siria, Egiptul, Barbaria, Grecia.

Al doilea volum nu se afla acolo și poate că nu se va găsi niciodată.

Prefața lui Delaporte are în traducere această înfățișare :

«Pricina călătorii.

Eu m'am născut în Marselilia și, fiindcă în copilărie mea învâșasăm limbile ce să vorbesc la parte Răsăritului, adesea avem întâmplari să vorbesc cu streinii, ce din toafe părțile vinē la orașul nostru pentru alijverișul negușitorii lor, și așa s'au încuibat în inima mē aciastă piste măsură poftă să mă călătorescu ca să văzi dispărțirile acelor multe feliuri de climate ce sânt lăcuite, cum și fire noroadelor, obiceiurile lor și celelalte. Iată planul care în sine-mi am închipuit și care am hotărât să-l urmezu, care, neputându-mi zeticni nicio împotriviri acest scopos, am intrat într'o corabie ce mergē la Livant, și am mersu întâiu la Chipru.»

Autorul nu e deci abatele Joseph de La Porte, care s'a născut în Alsacia la 1713 și a murit în Paris la 1779, — după *La France littéraire* a lui Ersch și *Dictionnaire des anonymes* a lui Barbier, ci un contemporan.

Traducerea e foarte interesantă prin noutatea terminilor în-trebuințați pentru a da ideile nouă. Ca probă, din capitolul despre Cipru, începutul :

«La acest ostrov s'au sălășluit Venera, unde acolō avē Curte și casile ei, orașile Amathont și Pafos, în veci va străluci numile lor în litopisișul răsăfăciunilor, dar, când de la dănsile să va rădica aciastă vrednicii, atunce vor rămănē a să pomeni pentru acele dintr'ânsele mari zidiri ce să pominescu în carte făcătorilor de stihuri.

Chipru după vremi s'au stăpănit de multe feliuri de prințipi sau domni, biruitori a Eghiptului, care aceștie cu multe feliuri

¹ Pe Vo.: „Cuprindere istorii. A fieștecăriia părți de loc arătare pe scurt de stare pământului, orașile, apile, munții, stăpînirile, pravillile, putere oștilor, fire, obiceiurile, orânduelile, învățăturile, epistimiile, meștersugurile, negușitoriiile, portul hazinilor, politefmata, vesăliile noroadelor, traiu din casă, răsăditurile, copacii, morăle și grădinile, peștii, vechime lăcuiinții, schimbările, zidirile cele mai deosăbite și toate alte lucruri, vechi și noi, ce sânt vrednice de pomenit“.

de întâmplări au pierdut acest ostrov, rămăind la acé de pe urmă supt stăpânire lui Ptolomeu. Romanii l-au stăpânit, și după despărțire Imperiului Romi au rămas a fi a împăraților greci ai Răsăritului. După aciasta s'au făcut slobodă Crăie, având craiu dintre ai lor pământeni pe Isaachie Cominos, s'au biruit de Richard, cel d'întăiu Craiu Angliii, și s'au dat iar înapoi. Care acest mergând să scoată Ierusalimu, în locu de a stânge pe vrăjmașii legii, el au pustiit pământul creștinescu.

«Goi Luzinianu, ce era Craiu de Ierusalim, biruindu-să de Sarachini și fugind, au venit cu oaste lui și, biruind pe Chiprieni, s'au făcut el Craiu Chiprului, apoi, schimbându-să din mână în mână, au agiunsu a [să] stăpâni după rudenie de Crăiasa Șarlota. De la ia au rămas la frate-său Iacob, pe care muere lui, ce era Venețiancă, din niamul Coroanii [Cornare], l-au otrăvit, atât pe el, cât și pe fiul lui ce-l avé din altă fimeii, și așa Chipru au rămas supt stăpânire Veneții; de la dâșii l-au luat împărașii turcești, care până astăzi îl stăpânescu.

«A Chiprului împregiurari este aproape de 800 verste, pământu roditoriu, și, măcar că într'ânsul nu este nicio gărlă mare, dar să adapă din multe pârae, și din sternile [cisternele] cu apă de ploae. Lăcuitorii, de s'ar părăsi de lene ce o au, curând s'ar îmbogăși, dar după nenorocire ei sânt dași numai la răsfațaciune ca și strămoșii lor.

«Eu m'am stăruit să găsăsc ceva rămășiță din cele vechi zidiri. Am găsit pe acel vechiu oraș Pafos sau, mai bine să zicem: oraș ce este zidit în locul celui vechiu Pafos. Este prè nostim și mare, într'a căruie împregiurare să văd în dărămăturile hramului Veneri stâlpi căzuți. Aciastă dumnezăoică la altar aduce jărfă cu foc, iar nu cu singe: niciodată ia nu să aduna cu copii jărtfitori, ce în locul lor avé mueri foarte frumoasă, să socoté a fi ele din singe crăescu: oraclu acestui jărtfenic degrabă s'au slăbit cu dare răspunsului la întrebători pentru acele ce să cuvine pentru această dumnezăoică.»

Manuscriptul e foarte îngrijit; pe alocuri numele proprii sînt îndreptate cu o cerneală mai neagră, ca și, ici și colo, câte un alt cuvînt.

La urmă se adauge, pe lingă o tablă de materii («scala: pământ., orașe, ostroave») și un dicționar de cuvinte nouă, pe

care, până la tipărirea care e de dorit cât mai răpede, îngăduind împrejurările, credem că e folositor a o da aice:

«Arătare pentru o samă de cuvinte ce sânt aice, care la Valahie nu să metahirisăsc, ce însemnază :

Cuvintele	tălcuire
iroa	un deosăbit mare vetiaz.
hramul	capişte sau bisărică.
oraclul	vraja său găcitoriul.
statue	idol, trup de piatră sau de alt madem.
mina	ocnă sau bai de mademuri.
galerie	horă sau fuişor sau şandramă.
eghir	velet turcesc de la Meemet.
sulinar	urloie prin care vine apă.
monument	o zidire sau clădire de orice.
peristil	mare despărţitoare cu stâlpi.
atajuri	rânduri de casă ună piste alta.
canal	şaţu.
adriiant	idol sau statui celor veteji.
chiramidă	aciasta este ştiut ce este şi ce făptură are.
obelisc	stălp făcut în chip' piramidii.
ieroglifie	semni ci unul însemniază un cuvânt.
ermitaş	loc pusnicesc sau de sihăstrie.
paralelogram	rânduri de stâlpi puşi unii împotriva altora.
sculptori	petrari sau săpători de pietre.
portică	şandramă, slom sau polimar.
triumfalnic poartă	sânt porţi făcute pentru slava biruitorilor sau împăraţilor.»

Este şi o însemnare a măsurilor :

«o verstă este lungul st. 500.

un mil stănj. 2.000.

futuri 2 şi giurăţate face un cot.

duimuri la un fut sânt 12 duimuri.»

S'ar părea că acel care dă echivalentele cuvintelor, vorbind de «Valahia», e un Muntean. Traducătorul însuşi nu poate fi însă decît din Moldova.

El ştia ruseşte şi avea o deosebită aplecare către subiectele geografice. Gusturile şi cunoştinţile lui îl îndreptau către lucrurile apusene.

Aceasta ne face însă a ne gândi la acela care, pe lingă o Aritmetică, venind doar după a lui M llo, de curînd descoperită¹

și acum aflătoare la Academia Română, a prefăcut, după Iesu-
itul Buffier, o Geografie, — cea d'întăiu tipărită la noi. E vorba
de episcopul de Hotin Amfilohie, mort în chiliele schitului lui
Zagavie, lângă Hirău, unde, în biserica neînsemnată și absolut
modernisată, din frumosul cadru de verdeață, n'am găsit nimic
care să-l amintească.

De acest învățat episcop ne-am ocupat mai de curind în
aceste «Anale» chiar, arătînd că el cunoaștea Italia și limba
italiană dintr'o călătorie ce făcuse în aceste părți, la 1772².
Acum în urmă, profesorul basarabean Iustin Frățiman, ocupîndu-
se de episcopii Hotinului la societatea «B. P. Hasdeu» din
Chișinău³, a adus înainte ca al doilea episcop al acestei eparhii
turcești, de raiă — după Neofit, despre care am vorbit în aceste
«Anale», XXVIII, p. 186 și urm. — pe acest Amfilohie, arătînd,
după un răvaș al lui din 10 Ianuar 1768 (1769), către arhimandritul
Zosima din Chiev, că a fost sfințit de trei arhierii, între
cari Daniil al Proilavului, acel care a sfințit (v. *Studii și docu-
mente*, XXIII, pp. 14-5) biserica din Căușani. Gîndindu-se la
Turcii din cetate, el spune că acolo, în eparhia lui, «traiește la
un loc lupul și oaia». La 1780 Chiril de Proilav intitulîndu-se
episcop al Hotinului, aceasta înseamnă că după pacea din
Chiuciuc-Cainargi, în 1774, Turcii restabiliseră vechea formă a
eparhiei pentru raiatele lor⁴.

* * *

Adăugim că în acest timp, cum am notat-o și aiurea, *Dicti-
onnaire géographique-portatif* din Paris, 1779 (tradus din en-
glezește de Vosgien) aparținea unui Ștefan Balș care iscălește
și în limba franceză, precum pe *Nouveau dictionnaire histori-
que-portatif* din 1769 iscălește «Vărnava Spat[ar]»⁵.

¹ V. *Neamul Romănesc* pe Octombre 1918.

² Vol. XXXVIII, p. 803 și urm.

³ Dar „arhiepiscopul a toată ortodoxia, blagocestivul episcop Antim al
Cubanului și al raielor Hotinului”, pomenit la 20 April 1755 într'o scrisoare
de la Slava Rusă din Dobrogea — el rezida la Veatrianca, în ținutul
Hotinului și a murit înecat de Cazaci în Nistru, lângă Ciubărciuu (*Sfatul
Țerii*, II, no. 223), — e, de și ascultă de Vlădica Proilavului, numai pentru
Lipoveni.

⁴ *Ibid.*

⁵ Ambele cărți în biblioteca mea.

Cîteva note de istorie românească

— Comunicație la Academia Română —

Înfățișez aici numai cîteva note de istorie românească în deosebitele timpuri, culese din izvoare care întâmplător mi-au ajuns la cunoștință cu prilejul călătoriei mele în Franța și Italia.

I.

Cercetînd izvoarele polone din evul mediu pentru o expunere de bibliografie critică la școala de Înalte Studii din Paris, am găsit în unele din aceste izvoare știri despre istoria Romînilor care scăpaseră pînă acum atenției noastre, a tuturor.

Lăsînd la o parte unele fapte supuse îndoielii, precum ar caracterul românesc al lui Dragoș (*Drogosine*), care în secolul XIV-lea era căpitan de Sieradz¹, analele mănăstirii Chotel pomenește în aceste cuvinte așezarea în Domnie, prin luptă cu adversarii săi, a lui Ștefan-cel-Mare: «1467 (*sic*). Eodem anno, tribus de Waivoda Moldavie contententibus, videlicet Stephano, Petro et Berindeu, Stephanus obtinuit principatum»². Se așează deci în același rînd cu Petru Aron, Domnul din Scaun, acel Berindel, cunoscut numai după porecla lui, de și, ca râvnitor de Domnie, el trebuie să fi purtat unul din numele obișnuite: e știrea pe care o avem și din Długosz, care a întrebuițat toate însemnările analistice anterioare.

Pentru luarea Chilieii și Cetății-Albe de Baieșid se află o notiță, în același volum din Bielowski, la Ioan de Targowecz, care pomenește și pe «Transalpini vulgariter Bassarabi», pe Muntenii lui Vlad, și pe Mengli-Ghirai Hanul, «Imperator Tartarorum ultrafossatorum»³. Se descriu împrejurările în care Ștefan a trebuit să primească investitura regelui Casimir.

La data de 1482, analele mănăstirești din Przeworsk înseamnă același eveniment («per Kaffam et per Kyliam»). Regele Casimir se gătise, dar și contra lui Ștefan însuși, care, cu puțini ostași, cari cad în mare parte, se luptă contra dușmanilor săi

¹ Ioan de Czarnkow, ed. Bielowski, in „Monumenta Poloniae historica” p. 745.

² În aceeași culegere, vol. III, la această dată.

³ *Ibid.*, p. 237.

păgini. În această situație, el e silit să meargă pentru omagiu la Colomeia. Important e ce se adaugă acum: el aduce cu sine *o mică oaste de 3.000 de ostași*, cari «poartă numai, călări pe un cal jugănit, arce cu săgeți, scut și sulită și sabie sau sulită (sic)»¹. El e presintat ca un îndatorit la vasalitate care și-a zăbovit închinarea prin «multe prefăcătorii» («multa ficticinia»), dar e silit a prefera pe Poloni, cari, ei, sînt veșnic loiali. Regele-l cruță pentru zăbava lui. Ceremonia se face în «corturi frumoase și mindru lucrate». Astfel, de și cu nouă și mari pierderi, Domnul Moldovei poate să bată, în toamnă, pe Turci. Și pentru această biruință, socotită comună, se face Te-Deum la Cracovia.

Analele de Pilsnicz notează acum, la 1490-1, o iarnă grea cu zăpadă mare în *munții Poloniei*, perind de pe urma viforului „*Romîinii cu oile*”. Aceiași sînt arătați ca „Romîni de supt munte”, dar și ca Ruteni, «Rutheni vel Valachi submontani», cari locuiesc «prin pădurile muntelui» (per silvas montosas) de care înseamnă le 1501 o prădăciune a lor.

Luptele Polonilor cu Moldova încep de fapt încă din 1492. Ioan de Targowicz prezintă la acest an pe cunoscutul șef de țerani prădalnici, Mucha, susținut, cum se știe, de Ștefan, ca un *Moldovean*: „Mucha de Valachia” merge pe la Sniatyn până la Halicz, pe drumul spre Rohatin, și e bătut de Nicolae de Chodecz, castelanul Lembergului, care scapă regatul.

Dar el are și un urmaș care nu era știut până acum. La 1494 un alt ocrotit al Domnului, care-l și înțețise: «Iotrul din Moldova, anume Andrei poreclit Barul sau Borilă» (quidam Iatro de Valachia, cui nomen Andreas, cognomen Barulus, suggestione Stefani prefati), se presintă Sultanului ca fiind ruda regelui Casimir și deci avînd drept la tronul Poloniei: e gata a primi suveranitatea turcească, dacă e ajutat de Baiezid a cîștiga Rusia, „moștenirea” lui. *Pare a fi planul lui Ștefan de a avea între el și Polonia, cu pretențiile ei de supremație, o Rusie aliată cu dînsul și depinzînd de sprijinul lui.*

Încă din 1491 el apăruse „în Rusia sau Podolia”, căutînd

¹ Utentibus solum equo castrato, arcubus cum sagittis, clipeis et hasta, et gladio sau framea; III, pp. 247-5.

vadul. Prins de ai lui Mihail de Buczacz, el își isprăvește «regala» carieră. Dar Turcii se întorc din Polonia pe la Sf. Ecatarina, cu vite și robi.

Nimic esențial nu se adaugă la expediția, adesea menționată, a lui Ioan-Albert în Moldova. Analele „golubienses” pomenesc pe Cavalerii Teutoni morți pe pământul nostru și pierderea tunurilor. Analele din Oliva adaugă aducerea rămășițelor unora din cei căzuți, la Marienburg.

Pentru relațiile moldo-polone supt urmașii lui Ștefan avem în analele mănăstirii Trzemeszenek descrierea campaniei din 1509 a lui Bogdan-Vodă, care ajunge la Lemberg. Tunul său principal face o spărtură mare în zid, dar Polonii izbutesc a-l distruge, împreună cu meșterul, „laycus artifex”. Sălbatecă e răzbunarea regelui, care pătrunde în Moldova și, găsind acolo mult popor ascuns în pădure, cu femei și copii, «a ucis toată lumea aceea, cu copii și bărbați și femei, necruțând pe nimeni». Dar nobilii lui pier de frig și de foame pe vremea sărbătorii Sfântului Francisc Confesorul.

Uciderea, la 1525, a boierilor de Ștefănița se află menționată într'una din aceste mici cronici polone: pribegi trec în Polonia în Ungaria. În luptele regelui Sigismund cu Petru Rareș se socoate că, la plecarea lui din Cracovia, lăsând acolo pe solul domnesc, oastea polonă era de 4.516 călăreți, iar cea de la 1538 de 40.000.

II.

D. Cincinat Pavelescu mi-a dăruit versiunea francesă prescurtată a lui Ortelius, *Le Miroir du monde ou epitome du theatre d'Abraham Ortelius*, apărută la Amsterdam, în 1598. Ea poartă la planșa *Gazaria et Moscovia* însemnarea Moldovei și în ea Cetatea-Albă, «Bielogradi», cu neînțelesul adaus, dedesupt, «Sopra», ceia ce pare a fi «Torla», Nistrul, după o hartă grecească.

III.

De mult recomandam cercetătorilor noștri cari se află în Apus străbaterea răbdătoare a notițelor despre noi care se află ici-colea—și nu prea rar—în gazetele tipărite (după lunga serie

de *Avvisi* manuscrite din secolul al XVI-lea) de pe la 1630 înainte.

Un student român în străinătate, d. Eugen Paulescu, a făcut această operă în «Gazeta» sau «Gazetele» lui Théophile Renaudot până la 1695 și mi-a comunicat ceva din extrasele sale. Ar fi de ajuns pentru a se vedea ce folos aduce această cercetare să spun că la 1663 e vorba de o pradă tătărească timp de trei zile, de tabăra făcută lângă Iași, de ciocnirea acolo, la 29 Iulie, noaptea, cu Polonii Hatmanului Koniecpolski, de măceșul făcut de țeranii noștri, de cei «100.000 de oi, 20.000 de boi, 11.000 de cai luați în pradă»; ori, la 1634, de o pace polono-turcă ce ar fi dat Hotinul și Cernăuții, plus Orheiul («Lorhaia, autrement Lernetin») regelui, cu omagiul Domnului Moldovci; ori, la 1637, de plecarea lui Vasile-Vodă spre Galați pentru a se uni cu Turcii; ori, la 1638, de răscoala „Valahilor” din Moravia; ori, la 20 Maiu din acest an, de moartea, în Muntenia, a lui Mitrofan Patriarhul de Alexandria; ori, la 1640, de plecarea Imbrohorului pentru a duce steag de Domnie în Țara-Românească lui Ioan, fiul lui Vasile (1642 tributul muntean; Matei se crezuse mort; se arată că pe nouă catiri erau 150 de saci cu cîte 800 de lei, plus 20 de saci pentru plăcerea Sultanelui, 12 pungi Validelei, 20 de blăni Vizirului, 2 lui Cîzlar-Aga, două blăni Muftiului).

N. IORGA.

Scutul unguresc în armele Basarabilor

Printre multele lucruri interesante, aflate vara trecută în săpăturile de la Curtea-de-Argeș, nasturii ce încheiau haina Veevodului îngropat în partea dreaptă a bisericii au deșteptat mai cu deosebire atenția cercetătorilor. Pe ele se afla o stemă pe care d. Drăghiceanu a descris-o ca un scut aurit, concav, «care se separă în două cîmpuri, în stînga bare transversale, în dreapta cîmpul liber»¹. Pe cea mai veche monedă a Țerei-Românești, pe banul de argint al lui Vlaicu-Vodă, ne întîmpină același scut, avînd aceleași figuri, însă altfel dispuse : «în dreapte

¹ *Noul Românesc*, 1921, No. 44.

patru grinzi transversale, în stînga un cîmp gol»¹. Pentru Hasdeu aceasta însemna «marca Ungariei, prin care Vladislav-Vodă își recunoaște vasalitatea»². Aceiași însemnare i-o dăduse, mai de curînd, d. Dinu Arion³, și o admisesem, într'o descriere sumară a obiectelor găsite la Curtea-de-Argeș⁴. În documentatul său articol «Numismatica și descoperirile de la Curtea-de-Argeș»⁵, d. C. Moisil e însă de altă părere. Scutul Angevinilor, zice d-sa, de și este despicat și fasciat (une ori în primul cartier, alteori în al doilea), nu are niciodată cellalt cartier plin, ci totdeauna ocupat de două sau mai multe flori de crin. Și se știe că floarea de crin este semnul specific al familiei de Anjou... Lipsa florii de crin în scutul nostru este deci «o indicație sigură că stema aceasta nu aparține Angevinilor. Pe monetele lui Radu I, care au pe față chipul unui cavaler, acesta ține în mîna stîngă un scut despicat, în primul cartier fasciat, în al doilea plin». Aflîndu-l pe reversul aceleiași monete, cum și pe banii lui Mircea-cel-Bătrîn, d. Moisil crede că «scutul, așa cum se găsește în necropola din Curtea-de-Argeș, face parte din stema familiei Basarabilor». Concluzie necesară: nu avem a face cu un simbol de vasalitate, ci cu armele proprii ale Domnului «a toată Țara-Românească», constatare a cărei însemnătate nu va scăpa nimănui.

Trebuie să încep de la început făcute oarecare rezerve în ce privește pe Radu I. Căci, pe lîngă monetele cu chipul de cavaler în zale și platoșă, ni-a rămas și un ban de argint, ceva mai mic ca acel al lui Vlaicu-Vodă; pe revers același scut ni arată în dreapta patru grinzi transversale, în stînga o floare de crin⁶. De altă parte, d. Onciul, comparînd chipul de pe banii lui Radu, cavalerul cu suliță, coif și scut, cu figura misterioasă a ostașului fără cap, zăgrăvit pe un stîlp al Bisericii Domnești, în fața catapitezmei, se hotărîse să-l identifice cu

¹ Sturdza, în *Etym. Magnum Rom.*, III la: Ban, și „Uebersicht der Mützen u. Medaillen des Fürstenthums Romanien“ („Num. Zeitschr.“ IV, 1872), pp. 93—4.

² *Negru-Vodă*, p. CCXXXI.

³ *Convorbiri literare*, LII (1920), p. 561 și urm., apud Moisil, *Cron. Numismatică*, I, p. 38.

⁴ V. această Revistă, VI (1920), p. 176.

⁵ *Cronica Numismatică*, I (1920), pp. 38—9.

⁶ *Etym. Magnum Romaniae*, la: Ban, pl. A, ll. Cf. *Negru-Vodă*, p. CCLXIII.

Radu-Vodă¹. D. Moisil, acum în urmă, a admis și el această părere². Dar, dacă «trebuie să admitem că ctitorul în costum de cavaler, zugrăvit pe zidul bisericii, este însuși Radu I», nu trebuie să uităm că pe mîneca lui dreaptă se deslușesc foarte lămurit florile de crin galbene pe fondul verde al hainei.

Iar în mormântul de la baza stîlpului s'au găsit destule ornamente de aur, a căror formă se apropie mult de cea a florii de crin.

Acest semn al suveranității angevine se găsește mult mai des pe seriile monetare moldovenești. Începînd cu Mușăteștii, Petru, Roman și Ștefan³, stema ungurească își arată grinzile și crinii multă vreme după ce această floare eraldică perise din blasonul Coroanei Sf. Ștefan. De altfel, cum se întîmplă totdeauna, tipul păstrat de tradiție devine o datină nefînteasă, și figurile degenerază⁴; așa se explică de ce Sturdza a văzut pe banii lui Alexandru-cel-Bun «coroane închise» în locul florilor de crin deformat⁵. Și, în inscripții, pe lângă capul de bour al țerii, scutul «cu cele trei grinzi și cele trei flori de crin» e săpat pe două pietre de la Cetatea-Albă, una din 1438⁶, cealaltă din 1479⁷, adică aproape un veac după moartea lui Ludovic de Anjou. Sînt însă excepții la această regulă: pe o monetă a lui Roman-Vodă, crinii sunt înlocuiți cu capul de bou⁸. Une ori, acesta apare la mijloc, în partea de sus a scutului; în sfîrșit pe reversul unui ban de la Alexandru-cel-Bun, găsim scutul avînd în cartierul drept trei grinzi, pe cînd cel stîng e gol (sau plin în termeni de heraldică)⁹.

¹ În chestiunea Bisericii Domnești de la Curtea-de-Argeș, *Bulet. Com. Mon. Ist.*, IX (1916), pp. 60—3.

² *O. c.*, p. 39.

³ *Ety. M. Rom.*, *ibid.*, tab. A, nr. 3, 4, 6, 7 (dată greșit ca „2 frunze trilobate“, p. 2435). Cf. N. Docan, *Notiță despre monetele lui Petru Mușat*, în „An. Ac. Rom.“, Mem. S. Ist., XXX, pp. 129—3.

⁴ Engel et Serrure, *Traité de Numismatique du Moyen-Age* (Paris 1891), tab. I, p. Lxv.

⁵ *O. c.*, tab. A, nr. 9, 14. Cf. Docan, *ibid.*, p. 152.

⁶ Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 98.

⁷ Bogdan, *Inscripții de la Cetatea-Albă*, în „An. Ac. Rom.“, Mem. Sec. Ist., XXX, pp. 336—7, pl. IV.

⁸ *Ety. Mag.*, *ibid.*, tab. A, nr. 6, 12.

⁹ *Ibid.*, tab. A, nr. 13. Cf. p. 2436, nr. 13.

Trebuie pentru aceasta sa presupunem că scutul a încetat de a fi unguresc, ca să devie de-odată un semn specific al Domnului Moldovei? Nu-i mai degrabă o variație firească într'o vreme cînd înțelesul primitiv începe să se șteargă?

Pe vremile lui Mircea-cel-Bătrîn și al urmașilor săi, în Muntenia, cartierul al doilea, une ori plin, e adesea «ocupat de o siglă sau de alt semn monetar¹», care poate fi o stea, o semi-lună, sau amîndouă la un loc.

Întăiul însă nu suferă multe modificări, ci rămîne «fasciat», cînd cu trei, cînd cu patru grinzi orizontale. Acestea constituie, fie pe partea dreaptă, fie pe cea stîngă a scutului, elementul permanent, am putea zice factorul comun în stemele ambelor Principate. Și asupra originii lor nu poate fi nicio îndoială.

Sînt așa-numitele «fasciae ungaricae» care se pot vedea și azi pe armele regatului maghiar. Se pretinde că represintau cele patru riuri mai mari ale Ungariei: Dunărea, Tisa, Drava și Sava². La început par a fi fost șapte lei întru grinzi, cari au dispărut cu vremea; prima lor apariție e pe o pecete a regelui Emeric din 1202. Regele Andrei al II-lea (1205-35) i-a așezat pe monete³, ultiinii Arpadieni i-au lăsat însă la o parte. Supt Carol-Robert de Anjou apar din nou, întovărășiți de ilorile de erin; în alte poziții, grinzile erau bine cunoscute în Apus, acoperind cu dungile lor stemele Aragonului, ale Burgundiei sau ale Brandenburgului. Era deci firesc ca Angevinii să reieie o figură obișnuită blasoanelor apusene⁴. De atunci au rămas în armele ungurești, alternînd, după dinastii și regi, cînd cu crinii angevini, cînd cu vulturul de Brandenburg al lui Sigismund de Luxemburg, cînd cu leii Boemiei ai aceluiasi; une ori și cu crucea patriarhală, cu două brațe, semnul misiunii apostolice a Crailor maghiari.

În vremea dinastiei de Anjou se alătură totdeauna crinii: tipul monetar e de altfel mai bine fixat în timpul lui Ludovic-cel-Mare decît supt Carol Robert: pe un gros de argint al acestuia avem într'adevăr, într'un scut triunghiular împărțit în două, «la dreapta crinii casei angevine și *steluțe*, la stînga

¹ Moisil, *ibid.*

² Sehoenvisner, *Notitia Hungaricae Rei Nummariae*, Buda 1801, p. 190.

³ Rupp, *Nummi Hungariae*, I (Budapesta 1841), p. 103. Cf. tab. V, no. 141.

⁴ Rupp, *o. c.*, tab. II, p. 11.

fasciile ungurești¹. Variații erau deci și în stemele cele mai cunoscute, a căror semnificare eraldică nu dădea loc la nicio îndoială. În orice cas, prezența grinzilor în stemele Voevozilor noștri arată că sistemul monetar și blasonul lor erau strâns legate de modelele ungurești; legendele latine ale primelor serii, ca și aspectul lor apusean, arată în de ajuns de iămurit care era izvorul de inspirație. De sigur obiceiul feudalității apusene de-a așeza și stema suzeranului pe monetele vasalului, fie chiar cind această vasalitate nu era decît o pretenție, va fi avut și la noi o hotărîtoare înriurire. Astfel vulturul imperial a rămas multă vreme pe banii episcopali din Arles și Valence², pe groșii piemontesi, supt Amedeu al V-lea, de pildă (1285—1323)³; pentru baterea monetelor exista și o breaslă specială, numită «Serment de l'Empire», care păstra astfel tradiția unor legături slăbite din ce în ce mai mult de trecerea vremii⁴.

Dar împrumutarea unei figuri eraldice nu înseamnă totdeauna un omagiu feudal: e adesea numai o imitație, rezultatul dorinții de-a se apropia cît mai mult de un tip monetar mai răs-pîndit. În Ungaria de pildă avem tocmai în perioada angevină o imitație servilă a fiorinului de aur florentin, cu crinul caracteristic al Florenței și patronul orașului italian, Sf. Ioan Botezătorul⁵. Dacă aceasta se poate explica și prin faptul că «cea mai înfloritoare colonie comercială italiană era a Florentinilor⁶», e departe de-a fi un fenomen izolat: galbeni de acest model se băteau în toată Europa occidentală, așa că se confundă florinii lui Ludovic de Anjou cu acei ai lui Ludovic de Bavaria⁷ sau cu cei francesi⁸. Tipul se localizează mai tîrziu, Sf. Vladislav al Ungariei luînd locul Sf. Ioan.

În Franța, marii feudatari imită mai totdeauna banii regali;

¹ *Ibid.*, p. 8. Cf. tab. XII, n° 338.

² Poey d'Avant, *Monnaies féodales de France* (Paris 1853—62), tab. II, p. 337 și urm., III, p. 7—8.

³ Engel et Serrure, *o. c.*, III, p. 1037.

⁴ *Ibid.*, I, p. XLV.

⁵ Rupp, *o. c.*, p. 6 și urm., tab. XII, n° 336, 337.

⁶ Iorga, *Ibid.*, p. 44.

⁷ Cf. Busson, *Kleine Beiträge zur mittelalterlichen Münzkunde*; Tirais, în *Numismatische Zeitschrift*, XXI (1889), p. 321.

⁸ Duchalais, *Les florins de Louis I-er de Hongrie*, în „Revue Numismatique“, IX (1844), p. 398 și urm.

în Bretania Charles de Blois (1341—64) ajunge la contrafaceri scandaloase¹. De altfel pentru studiul acestor tipuri monetare s'au putut formula următoarele principii: «Întâi o copie exactă a spețelor regale, al căror tip s'a imobilizat în fiecare atelier și care degenerază încetul cu încetul; apoi modificări succesive, pe măsură ce crește puterea principilor; în sfârșit emancipare completă atunci când nobilii nu mai depind de autoritatea regelui»².

S'ar mai putea înșira încă destul de multe exemple³; e totuși un caz care prezintă un interes deosebit, întru cât e vorba de o țară unde influența apuseană a pătruns foarte târziu și unde de asemenea obiceiurile feudale de modă occidentală sînt o vădită imitație. În Lituania păgînă din veacul al XIV-lea, Marii-Duci au avut steme și au bătut bani cu armele lor. Monete ce par a fi din vremea lui Kjeistut (1381—92) ni arată o poartă cu doi stâlpi (kolumny), într'o represintare cu totul barbară. Ce înseamnă însă această figură eraldică? E copiată după banii genovesi, cari prin Caffa ajunseseră să circule prin tot Răsăritul: semnul cetății italiene e într'adevăr o poartă (ianua) în legătură cu numele latin. Tot așa se explică și călărețul cu scut și sulită din armele lituaniene: era un obicei foarte răspîndit în Apus, de-a înfățișa călăreți în ținută de războiu sau de vînătoare pe pecețile nobilimii⁴. Toată ierarhia feudală își avea portretele sfragistice pe ceara care-i întăria documentele. În Lituania acest semn personal, «sigillum equestre», ajunge prin neînțelegere figură eraldică, și și-a păstrat de atunci locul în armele țerii⁵. Deci și aici imitație a modelului occidental, impusă de nevoia represintării exterioare, de legăturile comerciale sau politice cu Genova negustorilor sau cu Polonia nobiliară.

¹ Poey d'Avant, *o. c.*, I, p. 73 și urm.

² *Ibid.*, p. 2.

³ A. Engel et Serrure, *o. c.*, III, p. 1425 și urm. Cf. Docan, *o. c.*, p. 141: scutul unguresc pe monetele țarului rus Ivan III, bătute de meșteri unguri (1483).

⁴ Sf. Gheorghe era, de altfel, și patronul Genovei (*N. I.*)

⁵ B. v. Köhne, *Zur Geschichte der lithauischen Wappenbilder*, în „Mém. de la société archéologique et numismatique de St.-Petersbourg”, I, (1847), pp. 353—8, tab. xx.

Și atunci ne putem întreba dacă scutul de pe nasturii de la Curtea-de-Argeș și de pe întâile monete ale Țării-Românești nu va fi având acelaș rost și o origine asămănătoare¹?

«Acest scut», zice d. Onciul, «fără floarea de crin și cusau fără alt semn, se găsește la cele mai multe tipuri de monete vechi ale Țării-Românești ca și ale Moldovei. Scutul unguresc simbolisează din început suzeranitatea Ungariei, dar continuă a figura pe monetele noastre și când această suzeranitate nu-i recunoscută... Probabil tot supt Vladislav s'a introdus și floarea de crin ce o găsim pe moneda succesoriului său, Radu, care se făcu iarăși independent de Ungaria².» Schimbările inevitabile s'iat datorite fie conștiinței de individualitate politică a Domnilor munteni, fie deformării firești a modelului trecut în copie; această stemă, cu grinzile ei specific ungurești, ni apare însă mai de grabă împrumutată armelor maghiare decît ca un simbol original al neamului Basarabilor.

Hasdeu hărăzise întâilor Domni munteni falmoasa stemă a «capetelor de negri», după Cronologia lui Levin Hulsius și o serie de bani ungurești din vremea lui Ludovic de Anjou, pe cari se poate vedea acest semn³. Arheologii unguri găsiseră mai multe ipoteze ca să-l explice: pentru unii era capul lui Carol de Durazzo, ucis din ordinul regelui, alții credeau că represintă Sicilia; era chiar o părere că ar înfățișa Muntenia adusă la ascultare și supunere⁴. Rupp îl atribuie însă contelui de Szerecsen, însărcinat cu baterea monetei, — praefectus monetalis. Printr'un joc de cuvinte: «monetae Saracheni» s'a ajuns la represintarea eraldică a unui cap de negru, de Arab (caput Mauri, Saraceni)⁵. Ar fi de văzut dacă în prima lui formă, pe întâii groși de argint ai regelui Ludovic, cari poartă însemnarea «Dei gratia rex Hungarie, Dalmacie, Croacie», și unde acest cap apare la picioarele regelui⁶, nu-i o aluzie la Dalma-

¹ Cf. Docan, *l. c.*

² *Originile Principatelor Române*, pp. 221—2.

³ *Etym. Magnum Rom.*, III, art: Basarabă, p. 2570. Cf. Negru-Vodă, p. cxxii și Gherghel, *Zur Frage der Urheimat der Rumänen* (Vienna 1910), pp. 29, 42.

⁴ Schoenvisner, *o. c.*, p. 206.

⁵ *O. c.*, II, p. 35 și urm.

⁶ *Ibid.*, pp. 28—9, tab. XIV, n. 398.

ția cedată de Venețieni la 1358. Stema acestei țeri cuprinde într'adevăr trei capete încoronate¹, și amintirea izbinzilor și a întâmplărilor politice mai importante se întilnește des în numismatica medievală. Dar, în orice cas, n'are nimic a face cu Voevozii Basarabi din Țara-Românească.

Rămîne deci ca semn special al acestora vulturul așezat pe coif, care apare încă pe banul de argint al lui Vlaicu-Vodă. Nu-i de nevoie să insistăm asupra caracterului occidental al chipului de animal de-asupra căștii: e așa-numitul «cimier» ale cărui dimensiuni cresc mereu în a doua jumătate a veacului al XIV-lea². Nu-i totuși de prisos a semnală un exemplu precis, de unde se vor fi inspirat de sigur Domnii noștri: coiful regilor angevini ai Ungariei e împodobit de un cap de struț. Dela Carol Robert³ a trecut la Ludovic: îl găsim pe unele monete⁴ ale acestuia, și pe obiectele dăruite capelei ungurești de la Aachen⁵. E fără îndoială modelul direct al vulturului muntean ridicat de-asupra coifului.

Astfel întâile represintări eraldice ale Domnilor romîni sînt vădit inspirate de stema regatului vecin: era de altfel firesc. Între Principatele noastre și Apusul feudal, monarhia Angevinilor era mijlocitoarea impusă de împrejurări.

S'a spus că Radu I^o a fost «singurul Basarab care a făcut parte din tagma cavalerilor»⁶. Ar trebui poate precisată această noțiune. E într'adevăr singurul care ni se înfațesează în zale și platoșă, ținînd în mîină scutul eraldic ca un cavaler apusean; dacă e însă vorba de obligații de vasalitate, de legături feudale, le putem găsi și la înaintașii săi. Vladislav era Ban de Severin și duce «apanagist», cum s'a zis cu multă dreptate⁷, de Amlaș și Făgăraș. Aspectul occidental al Domniei muntene

¹ Du Cange, *Illyricum vetus et novum*, Pressburg 1746, p. 165, pl. Arma et insignia.

² Enlart, *Manuel d'archéologie française*, III (*Le Costume*), p. 494.

³ Thuróczy, *Script. Rerum Hung.* (ed. Schwandtner 1746), tab. I, p. 168: «insignia sue forma struthionis avis».

⁴ Rupp, *l. c.*, p. 32.

⁵ Pulszky, Radács et Molnár, *Chefs d'oeuvre d'orfèvrerie ayant figuré à l'exposition de Budapest*, I, p. 24.

⁶ Moisil, *o. c.*, p. 39.

⁷ Iorga, *Histoire des Roumains et de leur civilisation*, p. 69.

de-a lungul secolului al XIV-lea, pe care descoperirile din urmă l-au scos atât de puternic la iveală, s'a născut din împrejurări politice, din nevoia de-a da o formă normală legăturilor cu vecinii ce trăiau mai de mult în zodia instituțiilor apusene. De aceea s'a și oprit la suprafață. Se simte ceva artificial, nevoia de imitație, grija reprezentării exterioare: a rămas însă pe umerii vînjoși ai țerii o haină de împrumut, strălucitoare fără îndoială, dar străină de legea și datina străveche a norodului. Poate că o mai mare pătrundere a propagandei catolice ar fi dat înrîuririi apusene puțința de-a prinde rădăcini mai puternici și mai adînci; ursita neamului acesta a fost însă alta.

Și de-aceia astăzi, cînd o întîmplare fericită dă la o parte praful și țărîna ce ni îngropau trecutul, cînd iese la lumină citorii așezămintelor noastre, ne mirăm de haina lor străină, de stemele împrumutate, de fațada apuseană a vieții lor politice, fără a ne gândi poate în de ajuns că prea adesea «nu sînt vremile supt om, ci bietul om supt vreme».

G. I. Brătianu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

O veche societate pentru cultivarea limbii romîne

În vol. XXX al operei contelui Iosif Kemény «*Collectio minor manuscriptorum historicorum*» care se păstrează în Arhiva Societății muzeului ardelean din Cluj, se află manifestul unei vechi și necunoscute societăți românești de la începutul veacului al XIX-lea, și anume al «Societății pentru cultivarea limbii romîne». Orice lămurire asupra timpului cînd s'a înființat această societate, asupra membrilor ei și asupra activității lor lipsește. Contele Kemény spune numai că manifestul a fost tradus în ungurește de un anume Magyari István, la 21 April 1808. Traducătorul însuși spune în lămuririle cu care însoțește traducerea că manifestul i-a ajuns numai întîmplător în mînă. «Fiind preotul român al satului în care locuiesc eu» — zice Magyari —, om cu învățătură cuvenită și cu mare autoritate între Romîni, trăiam în prietenie cu el. Visitîndu-l odată, am găsit acasă numai pe preoteasă și copiii; șezînd și povestînd, mi-au căzut ochii pe scrisoarea aceasta, care era pe masa lîngă care

şedeam eu. Luîndu-o în mînă, am început, din plictiseală şi ca să treacă timpul mai răpede, a o ceti — preotul ne învăţase a ceti şi scrie româneşte — şi, văzîndu-i importanţa, am căpătat mare poftă să o copiez. Supt pretextul că, până soseşte preotul, am unele lucruri de isprăvit, m'am întors acasă, luîndu-mi rămas bun de la preoteasă şi spunîndu-i că manuscriptul acela îl ieau — cu voia ei — la mîne şi îl voiu aduce înapoi îndată, ca nici să nu ştie preotul. Apucîndu-l astfel în mînă, într'un ceas l-am tradus în ungureşte şi l-am dus înapoi fără să ştie preotul despre ducerea sau preoteasa despre traducerea lui.»

Despre înfiinţarea societăţii, despre conducătorii şi activitatea ei nici Magyari nu ştia nimic, căci zice în lămuririle sale: «Unde, cînd, de cine şi cu cine s'a înfiinţat această societate pentru cultivarea limbii romîne şi ce spor are pînă acum, nu au putut afla, dar din manifestul acesta mi se pare că Măria Sa Valahul îşi ridică prea îndrăzneţ capul din întunec şi-şi deschide gura largă pentru nădejdi ispititoare. Naţiunea ungurească ar putea lua de la el un exemplu luminos.»

Manifestul este iscălit de C. D., secretarul «*societăţii pentru cultivarea limbii romîne*». Acest C. D. poate fi Constantin Diaconovici Loga, un cunoscut luptător harnic pentru redeschiderea naţională a Romînilor de supţ sceptorul habsburgic din vremile acelea.

Dau în traducere românească acest manifest, al cărui cuprins este de-o importanţă deosebită, şi care nu are nevoie de nici-un comentariu:

«Naţiunea noastră, care geme de-atîta timp în robie, nu este atît de impietrită ca să nu-şi simţească originea nobilă. Ştim că sîntem urmaşii puternicilor Romani, cari au stăpînit lumea întreagă şi al căror nume îl purtăm. Precum li-a fost lor fatale emigrările popoarelor nordice, care veniau unul după altul ca roturile, aşa ni-a fost şi nonă. Strămoşii noştri au venit din Italia într'un timp de înflorire a Imperiului roman şi, aşezîndu-se, ca cei mai puternic popor, în patria aceasta, fără îndoială că atunci, aici, numai la ei se puteau găsi urmele ştiinţelor; dar după aceia s'au sălbătăcit în ghiarele barbarilor, şi e mirare că nu a fost extirpat cu totul poporul acesta isteţ.

Azi între toate naţiunile Europei stăpîneşte dorinţa după lumină, şi timpurile acestea par a fi începutul unei epoci însem-

nate, cînd multe popoare ținute pînă acum în robie și întunecrec își îndreaptă privirile spre o nouă libertate și o nouă civilizație. Asta o dovedește, ca să nu mai vorbim de alții, piida Sîrbilor. Nu ar fi o trîndăvie rușinoasă dacă noi am sta cu minile în sîn? Pînă cînd ni vor veni în ajutor și alte împrejurări, trebuie să începem cu mijlocul cel mai de frunte cu care putem face fericirea nației, și anume să începem cu cultivarea limbii noastre și prin ea cu lăfșirea tot mai mare a culturii, cîștigîndu-ni astfel vază și merite.

Pentru realizarea acestei ținte trebuie să avem înaintea ochilor următoarele două lucruri:

1. Să fie cit se poate mai mare numărul acelor care vorbesc limba noastră.

Ce folosește cea mai cultivată limbă, dacă nația care o vorbește piere, se sălbătăcește și pe urmă, ca și limbile frumoase ale Grecilor și Romanilor, e închisă în câteva cărți afumate sau, retrase într'un colț ascuns, nutrește pe alții. Din punctul acesta de vedere — trebuie să fim drepți — nu avem motiv de-a ne plînge. Pentru că, de și nația noastră trăiește, cea mai mare parte în iobăgie, totuși se știe acomoda atît de isteț acestei stări, își știe potoli pornirile, își știe întocmi lucrurile, se supune domnilor de pămînt, funcționarilor de la județ, administratorilor moșiilor, se știe acomoda și știe admira și cele mai neghioabe vorbe și fapte ale lor și prin asta cîștigă simpatia tuturor, și de și nicio lege nu ne protejează, totuși trăim foarte liniștiți și ne sporim mai mult decît oricare altă nație. Putem fi mîndri și fericiți gîndindu-ne că, de și sîntem robi, totuși limba noastră va stăpîni odată în țara asta: singur Românul se poate lipsi de învățarea altor limbi, cei de alt neam foarte cu greu se pot lipsi de învățarea limbii noastre și de-acela adese ori Ungurii, Nemții, Sașii, Armenii sînt siliți să se înțeleagă românește. Cu dreptul trebuie să prețuim în Romînia noastră mîndria nobilă acoperită cu haina șiiiciunii, căci, de și știu și înțeleg și alte limbi, totuși foarte puțini și cu greu vorbesc în limbă străină și astfel îi silesc pe alții să se închine limbii noastre.

Prin ce am impus noi atît de mult limba noastră și țara asta? Fără îndoială prin faptul că ne-am sporit în măsura mai mare decît alte nații și am cucerit teren mai mult decît ele, astfel

încît calamităţi ca foametea, scumpetea, ciurma, războaiele, care pe ceilalţi locuitori ai ţerii i-au împuţinat, nouă ni-au dat puţinţa de-a ne întinde.

Am săvîrşi un păcat împotriva iubirii noastre de neam dacă nu am urma pilda aceasta a înaintaşilor. Ca să ni putem ajunge scopul să ţinem samă de următoarele regule :

a) Aceia dintre noi cari au puţinţa, să ne silească a-şi da copiii la învăţătură, ca, şi dacă nu vor putea ajunge în slujbe înalte, să fie cei puţin slujbaşi pe la curţile domnilor, de oare ce citeva pilde ni arată foarte frumos de ce multe bune pot fi aceştia pentru a rări rîndurile Ungurilor şi a sporii pe-ale noastre.

b) Românii de rînd, iobagii, să-şi păstreze modestia lor rafinată, să se poarte cu supunere faţă de funcţionarii de la judeţ, dar mai ales faţă de slujbaşii diferitelor moşii domneşti, ba chiar şi cu băieţii de casă ai domnilor, să-şi ridice de departe căciula, să se apropie de ei cu ochii plecaţi, pentru că acestor mici tirani li place mult umilnţa aceasta şi-şi închipuiesc că sînt tot atîta mici regi.

c) Voi, postînd mult, vă puteţi lipsi de multe mîncări de dulce. Nu vă pară rău a face din ele mici daruri slujbaşilor de la curţile boiereşti. Aşa au făcut şi înaintaşii voştri, şi ele vă ajută foarte mult să vă împliniţi dorinţile. Orice cerere, chiar şi nemotivată, dacă e unsă cu astfel de daruri, ca cu o alifie bine-mirositoare, este bucuros ascultată şi ajunge la inimă; din potrivă, şi cea mai îndreptăţită rugare, dacă o faci *uscată*, e plicisitoare şi urmăritoare ei pare o ceartă. Aşa s'a născut proverbul vechiu : Oláh jobbagy zsiros konyha, magyar jobbagy, veszedötársa (iobag român—bucătărie grasă ; iobag ungar—tovarăş de ceartă). Ungurii nepostînd, mîncă tot dedulcele şi nu au cu ce unge roata. Abia ni putem închipui cît de mult contribuie lucrul acesta la întărirea noastră şi la slăbirea Ungurilor.

d) Păstraţi-vă caracterul vostru naţional liniştit, fiţi ascultători, nu vă pîrîţi uhul pe altul înaintea niciunui slujbaş, neplăcerile dintre voi aranjaţi-le şi împăcaţi-le înaintea alor voştri. Învăţaţi din pilda Ungurilor, cari, fiind vanitoşi, certăreţi, înşi la minie, se ceartă, se pîrăsc înaintea slujbaşilor şi înaintea altora, îşi descopăr toate păcatele, făcîndu-se de rîs şi de batjocură. Veţi ajunge cu mult mai departe cu liniştea voastră şi, cu tăcerea voastră. Ținînd samă de vechiul proverb : *tace şi*

face, veți fi plăcuți și veți avea nume bun alături de Ungurii urgișiți.

e) Încă nu am văzut cas ca într'un sat curat românesc să se fi așezat un Ungur, de altă parte sînt foarte rari satele străine în care să nu-și fi pus piciorul Romîni de-ai noștri, și, dacă și l-au pus, să nu sporească. Faptul acesta ni da nădejde că nația noastră asuprită se va ridica odată.

Iubite frate, nu fii nici în viitor leneș. Trebuie să muncim pînă ni sînt favorabile împrejurările și pînă nu apucă Unguri orbi să vadă planurile noastre. Acum aproape în toate satele iobăgești ungurești udvarbirăii (șefii servitorilor) sînt Romîni, cari de obicei sînt ochii și urechile curților boierești, și deci e bine să-i compromită pe Ungurii lărmuitori și îngîmfați și să-i înnalțe pe Romîni, și astfel, pe încetul, ajute și aici și dincolo, în locul unui Ungur, un Romîn bun și de omenie. Pentru asta nu-i de ajuns o vorbă bună, ci micile daruri de pui sau ouă. Însă să nu vă pară rău nici de darurile mai mari, pe care trebuie să le faceți slujbașilor mai de frunte. Nu veți avea nicio pagubă, numai să-i puteți face să primească darurile; dacă le-au primit, ați pus stăpînire pe ei: nu vor îndrăzni să vă mai zică nimic, ci vor fi silîți să nu audă și să nu vadă. Să fiți băgători de samă ca pe timpul recrutărilor să nu trimiteți la oaste Romîni, ci pe Ungurii netrebnci și ușurateci și pentru a o putea face asta să nu cruțați nici darurile mai mari.

Oh, iubitul meu neam, ce nădejdi ni se deschid nouă! Cînd ne gîndim la iarna asta grea și lungă, se pare că Nordul înghețat, trimițîndu-și oștile puternice asupra țerii noastre, a luat-o în stăpînire. Ce sentimente varsă împrejurarea asta în inimile noastre! Oare Domnul acela puternic al Nordului, ale cărui armate puternice luptă chiar acum ca să elibereze pe frații noștri din țerile vecine de supt jugul păgînilor, nu-și va îndrepta privirea milostivă asupra noastră, cari sîntem de-o lege și o credință cu El și cari gemem de atîta timp într'o robie și mai grea?

II. Al doilea lucru, pe care trebuie să-l avem în vedere cînd vorbim de înnălțarea nației noastre este cultivarea limbii materne și prin aceasta răspîndirea mai intensivă a științei.

Este adevărat că de cîțiva ani și în privința aceasta neamul nostru a făcut progrese frumoase, pentru că din mila lui Dum-

nezeu avem câțiva bărbați pricepuți în toate științele, cunoscători ai limbilor străine și avem și câteva școli bune, însă este ceva ce împiedecă tendințele noastre spre progres, și anume: de și limba noastră este capabilă de cea mai mare cultivare, fiind înrudită cu limba greacă și latină, cu italiana și francesca modernă, și astfel e potrivită pentru exprimarea îndrăzneală și naturală a gândurilor poetice, totuși exprim cu durere că limba aceasta frumoasă a noastră a rămas în barbaria ei primitivă, necultivată, și de aceia se răspîndesc așa de anevoios științele în mijlocul nostru.

Aceasta nu se poate atribui numai leneviei noastre, ci și împrejurărilor maștere. Dar nu desperăm văzînd piedecile care ni stau în cale, ci să așteptăm vremea: *dacă o revoluție nenorocită ne-a umilit, alta mai norocoasă ne poate înălța*. Noi să facem ce ni stă în putință, să ne silim să cîștigăm neamului nostru merite și vază cît mai mare, cultivîndu-ni limba și răs-pîndind științele.

Scopul acesta nobil și măreț ne-a îndemnat pe noi să înființăm societatea aceasta cu numele *Societate pentru cultivarea limbii romîne*.

Care trebuie să fie preocupările membrilor acestei societăți? Societatea noastră, care e la începutul activității ei, nu le-a fixat încă amănunțit, dar după natura lucrului pot fi următoarele:

1. Fiind lucrul principal în cultivarea fiecărei limbi răspîndirea ei, e necesar ca membrii societății să găsească mijloacele cele mai potrivite, observînd regulele de prudență amintite mai sus ale publicului românesc, pentru răspîndirea limbii noastre, ceia ce se și întîmplă în deplină liniște cu ajutorul preoșimii. În privința aceasta își vor cîștiga mari merite înaintea noastră slujbașii cari pe Ungurii neastîmpărați de supt conducerea lor îi vor înlocui cu Romîni. Pe astfel de slujbași, de orice nație și stare ar fi, ca o dovadă a stîmpei noastre, îi alegem cu bucurie și recunoștință membri onorari ai societății. Rugăm stăruitor pe preoții noștri să comunice societății numele ăstorfel de slujbași.

2. Nimic nu dă limbii noastre mai multă glorie și nimic nu-i face mai mare cinste decît faptul că derivă din vestitele limbi greacă și latină și e înrudită cu cultele limbi italiană și francesă. De aceia or face mare serviciu limbii noastre acei conaționali

merițoși, cari cu puteri unite ar pregăti un dicționar românesc în care

a) ar căuta și dovedi originea cuvintelor românești de la limbile italiană și francesă,

b) ar culege din limbile greacă și latină sentințele scurte și expresive, maximele și idiotismele folosite și până acum,

c) ar încerca să ne familiarizeze cu terminii tehnici, cari ni lipsesc nouă, luându-i din limbile înrudite. Încercările acestea și altele la fei au contribuit foarte mult ca limba noastră să fie iubită de alții, cari ar vedea că limba română e potrivită ca să devină o limbă generală, cum au fost în vechime limbile greacă și latină, sau cum sînt azi limbile italiană și francesă.

3. Ar crește în măsură foarte mare prestigiul limbii noastre, dacă oameni pricepuți ar aduna căntările frumoase, proverbele, sentințele, parabolele frumoase, care sînt atît de specific românești și de care avem mai multe decît alte nații.

4. În principatele românești vecine limba noastră, bucurîndu-se de mai multă considerație, e mai cultivată. Ar fi foarte bine dacă ne-am folosi de împrejurarea aceasta spre binele nostru, căci cine știe ce urmări fericite poate avea mîntea aceasta.

5. Fiindcă poezia a contribuit în măsură atît de însemnată la cultivarea limbilor, conaționalii noștri și-ar cîștiga mari merite dacă și-ar încerca talentul în diferitele genuri de poezie, dovîdînd cu pilde frumoase că limba românească e, dintre limbile europene, și azi cea mai potrivită pentru versificație.

6. Precum a fost ținută nația noastră atîta timp în robie, tot astfel au voit să țină în întuneric și originea ei nobilă și conștiința descendenței sale de la Romani, de aceea și-ar cîștiga mari merite care ar scrie istoria adevărată, autentică și pragmatică a neamului nostru.

Acestea și altele de felul acesta sînt tendințele noastre, pe care cei îngîmfați le vor desprețui și batjocuri, dar, la urmă cei mulți li vor vedea roadele.

Secretariul Societății pentru cultivarea limbii romîne.

C. D.

Comunicat de **Zenovie Picișanu**.

Tudora, mama lui Mihai Viteazul

Pătrașcu-cel-Bun, tatăl lui Mihai Viteazul, a murit în București la sfârșitul aceluiași an¹ în care se născuse fiul său, chemat să scrie cu fulgerătoarea-i spadă una din cele mai strălucite pagini de glorie militară în istoria neamului nostru.

Creșterea lui Mihai a rămas deci, din vrîsta cea mai fragedă a copilăriei, numai în grija mamei sale Tudora, care s'a bucurat de sprijinul și ocrotirea influentului său frate Iani Vistierul², om cu înalte slujbe și cu multă trecere la Poarta otomană. Fiind Vel Ban în Muntenia și capucehaie la Poartă, el a reușit să asigure nepotului său Mihai Domnia Țerii-Românești.

Tudor l-a obișnuit pe Mihai din pruncie cu cinstirea legii creștinești și a datinelor străbune. Ea a știut crește din fiul său un mare Român și un bun ortodox. Când Papa de la Roma a încercat, prin un trimis al său, să înduplece pe Mihai Viteazul a părăsi credința părinților săi și a trece la Biserica romano-catolică, după mărturisirea unui scriitor contemporan din Ardeal, Mihai ar fi primit scrisoarea și sfaturile Papei «strimbînd din nas, rămînînd indignat că acesta cutează să ațace și defaime credința pe care o mărturisește el³». Totodată l-a răspuns Papei și l-a sfătuit, din potrivă, ca, «părăsind rătăcirile italice, să se întoarcă dimpreună cu poporul creștin la adevărata comuniune a

¹ 24 Decembre 1557, „non sine veneni dati suspicione“; *Chronologia rerum Hungaricarum*, cartea II, c. I, la Mathias Bél: *Adparatus ad historiam Hungariae*, Pressburg 1735, p. 80.

² Un scriitor contemporan, Silesianul Baltazar Walter, care a scris despre isprăvile lui Mihai pe baza informațiilor primite de la Logofătul Teodosie (1597), afirmă că acest unchiu al lui Mihai ar fi fost *Grec* („avunculus vel matris frater Graecus“). Ipoteza că Tudora ar fi fost descendentă din familia *Cantacuzino*, este înlăturată acum. „Iani nu poate fi un Cantacuzino“; cf. N. Iorğa, *Familia lui Mihai Viteazul*, „Convorbiri Literare“, 1902, p. 234 și Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București 1919, p. xxiii.

³ Cf. Ștefan Szamosközi, în *Monumenta Hung. Historica, Scriptorum*, XXVIII, p. 75: „Fertur Michael nonnisi caperato naso litteras et monita Pontificis suscepisse; indignatus dogma religionis, quam ipse profiteretur, ab eo carpi et improbari. Itaque ad ea Pontifici rescripsisse, ac vicissim monuisse ut, reiectis Italicis erroribus, ad veram communionem graecarum Ecclesiarum se populumque christianum reduceret: ita fore ut pestilens Târca e cervicibus orbis christiani propulsari possit“.

Bisericilor grecești, căci numai așa va fi cu putință alungarea Turcului spurcat din spinarea creștinătății».

Această alipire neclintită a lui Mihai la Biserica și credința străbună e a se mulțami, fără îndoială, în mare parte creșterii îngrijite de care l-a împărtășit evlavioasa și buna sa maică: Tudora. Ea s'a învrednicit în curînd să vadă talentele mari ale fiului său și să se minuneze de extraordinara lui destoinicie în conducerea țerii și a oștirilor, avînd atîtea prilejuri de a se bucura de strălucitele lui biruințe. Inima ei de mamă nu a fost însă cruțată, la adînci bătrînețe, nici de sabia durerii, care o stăsie cumplit în clipa cînd i-a sosit din Ardeal vestea despre înfiorătoarea cădere a «drag fiului său» Mihai, pe cîmpia Turzii.

La bătrînețe, Tudora intrase în cinul monahal, luîndu-și în călugărie numele *Teofana*. Același scriitor ardelean ni spune că Mihai Viteazul, înainte de a pleca să cuprindă Ardealul, s'a îngrijit de bătrîna sa maică, adăpostind-o în mănăstirea *Cozia*. De aici a putut să urmărească maica Teofana — cu sufletul îndoit între speranțe mari și temeri chinuitoare — soarta schimbăcioasă a fiului său. Aici a primit vestea despre rezultatul îmbucurător al luptei de la Șelimbăr, despre întrarea lui Mihai în capitala Ardealului, despre întrunirea celei d'întăiu diete ardelenesti supt conducerea lui la Alba-Iulia (20 Novembre 1599) și despre fulgerătoarea cucerire a Moldovei în vara anului 1600.

Soliile care aduceau vestea îmbucurătoare despre strălucitele biruințe și isprăvi ale lui Mihai vor fi găsit pe cuvioasa maică Teofana în liniștea și evlavie chilie sale adese ori adîncită cu totul în cetania acestor mult grăitoare cuvinte din *Paraclisul Prea-sfintei Născătoare de Dumnezeu*: «O, prea luminate nor, maica lui Dumnezeu, pe cei ce luptă cu noi surpă-i cu dreapta ta cea stăpînitoare și atotputernică — și pe cei asupriți îi mînuiește!»

Tot aici a primit și vestea despre dureroasa înîringere de la Mirislău și zguduirea, care venia ca un trăsnet din senin, despre năprasnicul sfîrșit de la Turda.

Același scriitor ardelean spune că, după expediția lui Mihai în Transilvania, Tudora a mai trăit timp de cinci ani, apoi în aceeași mănăstire «a schimbat viața cu moartea¹».

¹ *Ibid.*, p. 306: „Matrem Theodoram, propectae aetatis foeminam, quo valetudini eius Michaël consuleret, in coenobio sacerdotum Kozia dicto

Înainte de a închide ochii pe veci, maica Teofana e cercetată în mănăstirea Cozia de nora sa, Doamna Stanca, dimpreună cu nepotul său Nicolae Pătrașcu și cu nepoată-sa Florica. Această mișcătoare și duioasă întâlnire a rămas eternisată într'un act românesc scris de «călugărașul Gavriil». Aici se pot citi următoarele rînduri, care zugrăvesc în mod plastic starea sufletească a mamei, soției, fiului și fiicei lui Mihai, după ce căzu frumosul lui cap în țărîină, neprilejindu-se «sabia lui cea ageră în mina lui cea vitează» :

«Eu, roaba Domnului Isus Hristos, călugărița Teofana, muma răposatului Mihail Voevod din Țara-Românească, viețuit-am viața acestei lumi deșerte... și am petrecut lumeaște destul în tot chipul în viața mea, până ajunsei și la neputința bătrînețelor mele și la slăbiciunea mea în sfînta mănăstire Cozia, la lăcuita Sfîntei Troițe și la răpaosul răposatului Mircea Voevod. Și trăiiu de ajuns de luai și sfîntul cin călugăresc, drept plîngerea păcatelor mele. *Aciaș mă ajunse și vestea de săvîrșirea zilelor drag fiului meu Mihail Voivod și de sărăcia Doamnă-sa și a cocoșilor domniei lui prin țările străine. Fui de plîngere și de suspine ziua și noaptea.*

«După aceia, cu vreaia și cu ajutoriul Domnului din ceriu și cu rugăciunea cinstiților părinți în zi și noapte și plîngerea mea și suspinele sărăciei lor din țările străine doară Sfîntia Lui din înaltul ceriului au auzit și s'au milostivit de i-au scos din țările străine în țara de moștenie, și mai virtos au cugetat la sfînta mănăstire Cozia pentru *bătrîna și jalnica lor maică*. Și, dacă se adunară unii cu alții, *mare plîngere și suspin fu între ei* de jalea fiu-său Mihail Voevod și pentru patima lor ce au pățit prin țările străine, — Doamna Stanca și fiu-său Ion Nicolae Voevod și fie-sa Doamna Florica¹. Fu după acela întrebare în-

---

quod cis Arges ad adversas Carpati radices sita est, dum se haec belli tempestas frangat, tuto in loco deposuit. Ea, variabilem filii fortunam secundosque iuxta atque adversos eius casus ac ad extremum et jam tristem interitum animis et sensibus contemplata, *quinto tandem ab hac expeditione anno eodem in coenobio vitam cum morte mutavit*. Deci moartea Teofanei — după acest scriitor de obicei bine informat — trebuie pusă la 1604.

¹ Florica se măritase, încă fiind tatăl ei în viață (la 1600), cu Preda Postelnicul, fiul lui Papa Logofătul din Greci; cf. St. Nicolăescu, *Portrete istorice, Domnița Florica*, București 1912, p. 5 și *Proiectul de căsă-*

tru ele, cine cum au petrecut? Grăi Doamna Stanca: *Cum am păfit noi, maică, să nu pață nime din ruda noastră, dară Molitva Ta, maică, cum ai petrecut?* Maica zise: *Cu mult foc de moartea fiu-mieu și de jalea domniilor voastre, iar de cătră svînta mănăstire am har dragului Domn din cer și mulțămesc părinților din sfînta mănăstire c'am avut pace, răpaus și căutare de Molitvele Lor la nevoia mea... Zise maica Teofana: Pentru aceia, fetele mele, am făgăduit sfîntei mănăstiri două sate din Romanați: *Frăsinetul și Studenița, pentru sufletul răposatului Mihail Voevod și pentru sănătatea fiu-său Nicolai Voevod și pentru pomeana noastră și a tot neamul nostru, să fie pomeniți la toate sfîntele pomelnici și la dumnezeiasca liturghie în vecie, pentru pomană. Domniilor ziseră: Noi bucuroase, cum ți le-au dat răposatul Mihail Voivod, volnică ești; fie date și de noi și de Nicola Voevod și de tot neamul nostru în vecie pentru pomeană* ¹.*

La adînci bătrînețe s'a stins din viață maica Teofana, după ce, în felul acesta, prin o frumoasă danie creștinească, s'a îngrijit ca veșnica pomenire a croulului Mihail Voevod, a ei și a întreg neamului său necontenită să fie în altarul mănăstirii Cozia, «la răpausul răposatului Mircea Voevod». Ea a fost înmormîntată în tînda mănăstirii Cozia, unde nepoții ei Nicolae și Florica (Stanca nu mai era în vîrstă, murise la 1603) i-au așezat mai

torie al Împăratului Rudolf cu Domnița Florica, fiica lui Mihai Viteazul de C. Kogălniceanu, care combate afirmațiunea lui Nicolaescu că Împăratul Rudolf ar fi cerut mîna Domniței Florica și „legătura fericită s'ar fi încheiat atunci, dacă intrigile ungurești n'ar fi venit să curme înfăptuirea acestei nunți împărătești“. Cf. *Arhiva Genealogică*, an. I, p. 161—3. Nicolae Pătrașcu s'a însurat cu Ancuța, fiica lui Radu Șerban, avînd cu ea doi fii. Gavrilaş-Vodă († 1622) și Mihail-Vodă († 1656) și două fiice: Ilinca, măritată cu Eustatie Vistierul Leurdeanul și Ancuța, măritată cu Constantin Postelnicul (Nicolaescu, l. c.). Nicolae Pătrașcu a murit în pribegie (1627), ca și socrul său Radu Șerban, care a fost înmormîntat în biserică Sf. Ștefan din Viena („der Radul Waida in Skt. Stephans Kirche, und der Petrasko... nach Raab, in die raziische Kirche begraben worden“; Krauss, *Siebenbürgische Chronik*, I, p. 195). Rămășițele trupesti ale tatălui și soțului său le-a transportat mai tîrziu Ancuța în Țara-Românească, fără a se gîndi „quod terra ubique sit benedicta“ (*ibid.*, p. 196).

¹ Al. Papiu Iliarianu, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, I pp. 338—90 (= Onclul, în *Convorbiri literare*, XXXV, pp. 716-8).

târziu o frumoasă piatră sepulcrală cu următoarea inscripție românească: «† Răposat-au roaba lui Dumnezeu călugărița Teofana, muma răposatului Mihail Voivod; și fie-sa Doamna Florica și fiu-său Nicolae Voivod a nevoit și a scris în zilele lui Io Radu Voivod, leat 7114 (1606) ¹.»

I. Lupaș.

Constantin-Vodă Ipsilanti și revoluția sârbească

— Comunicație la Academia Română —

Se știe de mult marele rol pe care l-a jucat față de revoluția care a scos pe Sârbi dintr'o veche robie Fanariotul Constantin Ipsilanti, care, prieten cu Rușii și, servind interesele lor, ajunsese a avea, în războiul de la 1806-12, amîndouă Principatele, ca adevărat rege al Daciei, și ar fi voit ca provincia sârbească să devie, mulțămită acelorași Ruși, tot un «Hospodarat», pe sama lui, ca să-și poată adăugi un tufu mai mult pe lingă vechile semne ale demnității sale înainte de invazia rusească.

Acte emanate de la el însuși n'aveam însă până acum. Cercetările făcute de un cunoscut polemist balcanic, d. Sp. Gopcevic, pentru lucrarea sa mai nouă, *Russland und Serbien, 1804-1915, nach Urkunden der Geheimarchive von Petersburg und Paris und des Wiener Archivs*, în Arhivele din Petrograd au scos la iveală rapoarte de-ale lui Ipsilanti. Ele au fost publicate în cartea pomenită ², și presinterea lor în resumat ni se pare de nevoie, cu explicațiile necesare.

Încă din 1805, la adunarea de la Ostrujnița, soli ai ambilor Domni romîni asistară ca mijlocitori între răsculați și Turcii din Belgrad, stabilind, împreună cu aceștia, autonomie cu tribut, dar și cu introducere de trupe sârbești în cetăți și cu o despăgubire de două milioane de piaștri în favoarea Sîrbilor. Moruzi,

¹ Al. Papiu, *l. c.*, p. 396.

² P. 98 și urm.

Domnul moldovenesc, interveni la Poartă pentru a se întoarce lucrurile la starea din vremile patriarhale ale lui Hagi-Mustafa-Paşa¹.

La 31 Ianuar 1807, Ipsilanti, care ţinuse neconţenit în curent pe Luca Kiriko, un Grec, consul al Rusiei la Bucureşti, se îndreptă acum spre Adam Czartoryski, ministrul şi prietenul lui Alexandru I-ii, pentru a-i anunţa faptele nouă din lupta Sîrbilor, cari au luat insula Porec, dar comandantul de acolo a cerut ajutorul lui Terşenicoglu, şi Pasvantoglu din Vidin strînge o trupă de 3.000 de oameni. «Poarta, din partea ei, a orînduit ca Bosnia şi Albania să se pue în mişcare contra vitejilor şi mărînimuşilor Sîrb. Astfel vād eu că se ridică împotriva lor o adevărată cruciată. Dacă ar fi biruiţi Sîrbii, ar urmā nimicirea tuturor creştinilor din Turcia, fie prin stîrpire, fie prin violenţe nouă. O altă urmare ar fi că puterea şi sila ar ajunge în mîinile rebelilor mohammedani, cari nu se deosebesc tocmai prin măsură. A treia urmare ar fi pustîirea Terii-Româneşti şi a Moldovei, şi, până ce ar sosi armele ruseşti pentru ca să apere aceste provincii, oştile Maiestăţii Sale Împărăteşti n'ar mai întîlni decît oase şi ruine.»

Din parte-i, el «priveşte, ascultă şi dă ştire». Cunoaşte ideile şi planurile Francesilor, cari, socotînd sfîrşită influenţa Rusiei în Orient, se gîndesc poate ca din Veneţia să organizeze o expediţie în Turcia, unde-şi au prietenii ascunşi, printre nemulţămîni şi printre numeroşii rebeli contra Porţii. O nouă dinastie se va aşeza la Constantinopol înaintea de a se putea pune în mişcare Puterea ortodoxă, apărătoare a tratatelor. E adevărat că partidul rusesc arată ce mare e puterea Ţarului, care sprijine Austria şi Prusia învinse — la Austerlitz, afară de Ruşi, nu era decît «o turmă de Nemţi cari nu voiau să se bată» — şi urmează faţă de coreligionarii săi o politică de onestitate. Făcîndu-se a vorbi în numele acestora, Ipsilanti spune că s'ar putea, la un moment dat, ca Rusia să-şi piardă răbdarea «de a vedea loialitatea ei astfel răsplătită de Turcia», ca «s'o şteargă de pe harta Europei şi să libereze de dînsa cea mai frumoasă parte a lumii şi nenorocitul popor, care de atîtea veacuri suspînă supt grozavele cruzimi turceşti».

¹ P. 30.

Cîteva zile mai târziu, la 15/27 Februar, Ipsilanti rectifică vestea evacuării Belgradului, de și cîrjalii vor fi în curînd silii să plece de acolo; s'ar fi dat o luptă la Șabaț, în care Cara-Gheorghe ar fi fost rănit; Negotinul ar fi fost luat de Sîrbi, Cladova asediată; Pasvantoglu ar fi decapitat pe Vlădica de Vidin, Calinic, ar fi spînzurat pe vicariul lui și ar fi aruncat în temniță pe toți oamenii episcopului pentru a-i ucide după ce-i va fi prădat.

Și încă odata Ipsilanti arată, nu numai interes personal, egoist, pentru cauza sîrbească, ci o sinceră și profundă simpatie pentru acest popor vrednic. *„Cei cari se roagă pentru Sîrbi și pentru cauza lor, văd cu mare mulțămire cum acești oameni viteji se întind și biruie, și ei trag nădejde că vor fi întăriți de toți creștinii din Ținuturile pe care le cuceresc și de care se apropie și că astfel crucea desvelită împotriva semilunii va liberă crucea de stăpînirea semilunii“.*

Și mai departe: *„Doresc acest rezultat mai mult ca oricare, și, chiar dacă s'ar zăbovi un an pentru mai multă siguranță, aș dori numai atît: ca Sîrbii să capete Belgradul, pentru ca din țara lor îmbucățită, dar în apărare aproape imposibilă de cucerit, să facă o vatră de putere și de muncă, pentru ca să poată afla într'un singur adăpost o statornică neatîrnare, cu perspectiva unei ulterioare realizări a marilor lor planuri. Dar, dacă n'ar fi sprijiniți energic (Ipsilanti subliniază), mă tem că fanatismul islamitic va ridica astfel de puteri contra lor, încît vor fi striviți, ca și ceilalți creștini, cari au fost împrăștiți pentru că n'aveau nici plan de războiu, nici magazine, nici arsenale, nici artilerie, nici puncte de adunare și de sprijin, fără care adunarea puterilor într'un singur loc e cu neputință.“*

A treia scrisoare e din 27 Februar (11 Mart). Se arată că Pasvantoglu n'a încheiat pace cu creștinii, că Francesii debarcă în Dalmația. Ordinul de concentrare contra Sîrbilor al Pașilor de Rumelia și Bosnia n'a fost executat de Turcii dunăreni, Terșenicoglu gonind, pur și simplu, pe solii Porții. Dar ei se găsesc a năvăli în Țara-Românească. Turcii i-au cerut lui Ipsilanti, pentru a-l desarma, cele patru tunuri ce fuseseră date mai înainte, contra lui Pasvantoglu, predecesorului său, Moruzi: el «are însă puternice motive» ca să nu dea tunurile, și a trimis o scusă oarecare; altfel, i s'ar cere și puștile!

La 4/16 Mart, Domnul muntean arată cum Pasvantoglu a confiscat averea și a prins rudele cnezului din Craina românească, pentru că acesta, temându-se să nu fie ucis, fugise la Turci. Cnezul «avea o cumnată, care era măritată cu un boier din Oltenia, în părțile Craiovei». Deci Pașa din Vidin a cerut de la Caimacamul oltean pe cei doi soți și, cu toată opunerea Domnului, boieri din Oltenia îi și dau de frică. Nemulțămît cu atîta, Pasvantoglu a trimis un oșîter cu treizeci de oameni ca să ceară două mii de pungi, pe care cnezul le-ar fi încredințat cumnatei, căci altfel va prăda țara. Ipsilanti crede că totul e pus la cale „din parte străină”, și se gîndește probabil la politica franceză în Balcani.

Fără a pomeni această cerere, el, Domnul, a protestat la afacerea celor doi prizonieri, arătînd că se împrăstie, de frică, locuitorii și că va păgubi însuși, ca unul ce se aprovizionează de aici. Și el întrebă pe Czartoryski: «Trebuie să acopăr lucrul și să-l tot zăbovesc sau să las furtuna a se deslănțui pentru a îndreptăți luarea pașilor hotărîtori?... Am pus soarta mea în minile Alteței Voastre.»

La 3/15 April știrea trimisă de Ipsilanti e ocupația rusească la Bocche di Cattaro, cea ce a influențat puternic spiritele în țară. Astfel Dalmatinii și Muntenegrenii se vor îndrepta din nou, exclusiv, spre Ruși, și Sîrbii vor prinde curaj. El nu poate crede în zvonul că Rusia s'a învoit cu o intrare a Francesilor în Dalmatia. Un întreg proiect de organizare a creștinilor balcanici pentru cazul doritului războiu ruso-turc urmează, dar el nu e reprodus ori analizat în lucrarea de care ne ocupăm. Pentru Sîrbi el se rostește așa: „*Sîrbilor trebuie să li se trimeată cele de nevoie pentru războiu, arme, tunuri bani, și oșîteri inteligenți, cari ar fi în stare să li organizeze oastea și să li conducă operațiile. Acești ostași ar avea să lucreze numai după instrucțiile generalului Michelson. Apoi să se dea toată echiparea de războiu pentru 20.000 de oameni, cari s'ar ridica din Țara-Românească în calitate de oaste națională și ai căror oșîteri ar fi exclusiv Ruși.*” Cea ce, războiul nefiind declarat, a fost rîspins la Petersburg. Cît privește oastea noastră, să fie „voluntari cu armele lor”.

În sfîrșit Ipsilant trimete un interesant raport despre convorbirea lui cu generalul Sébastiani, care în acel moment trecea pe la noi. Întrebat dacă a sprijinit pe Sîrbi și i-a pus în legă-

tură cu Rușii, căpătându-li 17.000 de puști, dintre care 6.000 pe calea Corfû, el a protestat că n'ar fi putut strecura transportul pe singura cale posibilă, pe Dunăre, supt ochii Turcilor și Austriecilor; armele cu însemnarea Tula sînt fabricate de fapt în Ungaria. Sébastiani-i cerea să stăruie pentru totala supunere a Sîrbilor, și el o declara imposibilă în stadiul actual al mișcării. Obiectîndu-i-se că nu se stă de vorbă cu rebelii, Ipsilanti aminti pactarea Republicei cu Vendea. Dacă e vorba numai de o adevărată asigurare a vieții și dezvoltării lor, așa voiesc de altfel și Sîrbii. Sébastiani amenințînd cu intervenția militară francesă contra Sîrbilor, Domnul muntean primi să intervie, dar numai cu mandat expres de la Poartă. «Foarte bine, și puteți conta pe dînsul. Dar, dacă Sîrbii nu s'ar supune, trebuie să colaborezi la supunerea lor. — Domnule ambasador, pentru aceasta mi-ar trebui înaintea de toate o armată, care nu-mi stă la dispoziție, pentru că Țara-Românească n'are niciuna.»

Și el doria să o aibă. Mai târziu a și făcut-o. Nu se poate spune cît a crescut prin aceasta conștiința de sine a poporului românesc. În aceste împrejurări doar, răscoala sîrbească și «armata națională» a lui Ipsilanti, soțul unei fete din neamul lui Ienăchiță Văcărescu, s'a format sufletul lui Tudor.

Încă un motiv pentru a revisui deci judecățile despre «epoca Fanarioșilor».

N. IORGA.

Donațiile românești pentru mănăstirile din Marea de Marmară

Întinderea operei de milostenie a Domnilor romîni în Orientul ortodox nu poate fi încă apreciată pe deplin, de și într'un memoriu citit la Academia Romîna am fixat cea mai mare parte din lăcașurile sfînte care se întrețineau din banul nostru.

Neconținut se află noi întregiri la această listă de mărinimoase binefaceri.

Astfel găsesc în revista sîrbească *Starinar* din 1894 (pp. 83-5) hrisovul, din Iași, 12 August 7158 (1650), al lui Vasile Lupu

pentru mănăstirea sârbească Lepavina, «în țara Bitaniei, în colțul țerii croățești». I se acordă 5.000 de aspri pe an ca «obroc» și 500 călugărului care va veni să ridice suma¹.

Iar astăzi d. C. Cocias poate oferi Academiei în numele comitetului fondului cultural I. C. Brătianu o serie de acte patriarhale grecești cu privire la mănăstirile din insulele Proti și Chalki în Marea-de-Marmară, alături de care, de la Șerban Cantacuzino până la Alexandru Ipsilanti, stau actele de danie, pe care le resumăm mai jos, ale Domnilor munteni.

1702, 26 Mart.

Constantin Brîncoveanu. «Cia care au adus den nefființă în fire ceale văzute și ceale nevăzute Troița cea fără început, carea într'o unire iaste închinată în Tatal și în Fiul și în Duhul Sfiint slăvită ființă, fără număr, lumină neajunsă, puteare necuprinsă, noianu al bunătății, care, puindu leage lui Moisi, poruncitu-se-au să facă cortu în carele să-și ducă rugăminte și rugă cătră plăcearea cea bună a Sfinției lui, iară în trupeasca socotință au zis celorū care vorū pune nevoiță la sfințele bisearici: cei ce mă vorū proslăvi îi voi slăvi, și iară zicându cu aceiū feticitu glasū de bucurie: Veniți toți cea ce v'ați ostenitu și îngreuiati santeți, că odihnă vă voiu face, cari unii cu milostenii și cu îndurări, iarū alții cu rugăciuni și cu bdenii și cu posturi a să pocăi și a să lepăda de păcate, pentru care a lorū osărdie arătându o seamă cu rădicări, unii cu înpodobiri, iarū alții cu mile stătătoare, spre folosul și ajutorul sfințelor și dumnezeștilor bisearici, atâtū și alții încă munci au răbdatu ca cu Domnul și Dumnezeuul nostru Is. Hs. să înpărățească. De care și eu, robulū stăpănuului meu Is. Hs., credinčosu și bunu creștinu și de Dumnezeu iubitorū Io Costandinu Băsărabū Voevodū, Domnu cu mila lui

¹ Marturi: Varlaam Mitropolitul, Anastasie episcop de Roman, Teofan de Rădăuți, Ghedeon de Huși, Ghica Vel Vornic de Țara-de-jos, Toma de Țara-de-sus, Gavriil Hatman, Costantin Nebojateco și Ionășcu pircălabi de Hotin, Ștefan Boșl, Effimie Boșul de Neamț, Constantin Cantacuzino de Roman, Andronic Vel Postelnic, Gheorghe Ștefan Vel Spătar, Gheorghe Vel Ceasnic, Iorgachi Cantacuzino Vel Vistier, Andronic Vel Stolnic, Andreias Racoviță Vel Comis, Toderașco Ianovici Vel Logofăt. — Scrie Dumitrașco.

Dumnezeu stăpânindu toată Țara-Rumânească, dentru totu neamulū (*sic*) gândulū amū voitu cu curată și luminoasă inima Domnii Noastre ca să proslăvescu pre Dumnezeu cel ce m'au proslăvitū și pre Scaanulū stremoșilorū Domnicii Noastre cu mărire m'au înălțatu, și, aducându-ne aminte că mulți pământeani au câștigatu ceale bune cerești, precumū și dumnezeiasca Scriptură, mărturisindu, zicându: fieștecare să facă negustorie până iaste tărġu; dreptu aceeaia și noi a ne numi ctitori noi datori ne lăgăduimu spre sfânta și dumnezeiasca bisearică ce să numeaște Halchi, care iaste în ostrovulū Mării, lângă marea și lăudata cetate a Țarigradului, unde să cinstea[ște] și sfântul hranū și să prăznuiaște Adormirea preacinstiții și a lumii Înparăteasă și de Dumnezeu născătoare, pururea feoară Mariia, carea și îngropare a preasfințitorilorū a toată lumea părinților patriarși acolò, la acastă sfântă bisearică iaste.» Vor lua la «Sântă măriia cea mare» —, 1000 bani pentru călugări. Total 7.000 de taleri.

Marturi: Cornea Brăiloiul V. Ban, Stroe Leurdeanulū V. Vor., Diicu Rudeanul V. Log., Mihai Cantacuzino V. Clucear, Șerban V. Vist., Vergo Vel Clucer, Dumitrașco Caramalulū V. Post., Șerban Cantacuzino V. Pah., Radulū Izvoranulū V. Stol., Bunea Grădișteanulū V. Com., Toma Cantacuzino V. Slug., Costandin Corbeanul V. Pit., Ștefan Cantacuzino, vt. Log. Scrie «Isar logofețelul denū București».

1719, 23 Ianuar.

Ioan Voevod, pentru «sfinta mănăstire ce să numeaște Halchi de la ostrovulū Mării ce iaste aproape lângă marea și lăudata cetate a Țarigradului», a Maicii Domnului, «la care mănăstire și îngroparea a preasfințitorilorū a toată lumea părinților Patriarși acolò la acastă mănăstire le iaste». Se dau 145 taleri pe an și cei ce vin, 7½. Sînt acte de la Șerban și Brîncoveanu și de la Ștefan Cantacuzino și Nicolae-Vodă. Boieri: Șerban Hierăscul V. Ban, Matei Fălcoianulū V. Vor., Pană Negoesculū V. Log., Iordachie Crețulesculū V. Spat., Grigorie V. Vist., Manolache V. Cluc., Ianachie Stama V. Post., Neculae Rusetu V. Pah., Constandinu Văcăresculū 2 Log. Scrie «Lefterie Logofețelulū sãn Isarū». Monograma în cadru aurit cu fond negru și litere de argint. Splendidă inițială.

1766, 5 April.

Scarlat Grigorie Ghica, către mănăstirea Proti «de lângă Țarigrad», pentru «banii vinăriidului de la Cămara Domniei Meale, pe an ū tl. 150», și 1 ban celor ce vor veni să-l iea. Avuse acest dar din întâia Domnie, — 100 de lei, 50 fiind adauși de Constantin Mavrocordat. Marturi : fiii Alexandru, Mihai, Nicolae, Grigorașco, Iancul, Iordachie, Dumitrașco ; boieri : Toma Crețulescul V. Ban, Dumitrașco Racoviță V. Vor. al Țerii-de-sus, Radul Văcărescul V. Vor. al Țerii-de-jos, Nicolae Dudescul Vel Log., Manolache Manulă V. Spatharū, Mihai Cantacuzinō V. Vist., Ianachie Hrisoculeul V. Post., Pană Filipescul V. Cliucear, Ianachie Văcărescul V. Pah., Iordachie Caragea Stol., — V. Com., Radulū Gulianō V. Pitar. Scrie «popa Florea dascălulū slovenescu de la școala Domniei Meale cea slovenească ot Steai. Gheorghie celū Vechiū».

1778, 9 Februar.

Alexandru Ioan Ipsifant. «Milosteniile și toate facerile de bine peste toată vremea și în totū loculū sîntū priimite ca o mireazimă cu bunū mirosū duhovnicescū înaintea prea-înnaltului Dumnezeu, iarū milostenia și facerea de bine ce săvirșăște neștină la sfintele lui Dumnezeu lăcașuri (unde neîncetatū să proslăvească numele său și de unde toți așteaptă ajutoriulū) cu atata sîntū mai priimite, cātū și dumnezeieștile adunări înū sfinta biserică să roagă pentru ei, zicîndū : Sfințeaste, Doamne, pre cei ce iubescū podoba casei tale și-i proslăvească cu dumnezeiască putearea ta.» Pentru mănăstirea «Proti de lângă Țarigrad». Dă vinăriciu din Dealul Șcheilor : «dinū cinci bani de vadră câte unū banū, iarū ceilalți patru bani sântū doi ai mănăstirii Sfinților Apostoli dinū București și doi ai mănăstirii Grigoriu de la Sta Gora, orînduiți cu osebite hîsoavele Domniei Mele». — Marturi : fiii Costandin și Dumitrașco, Nicolae Dudescu Vel Ban, Pană Filipescu Vel Dvornic de Țara-de-sus, Ștefan Prășcoveanu Vel Dvornic de Țara-de-jos, Manolache Brancoveanu Vel Log. de Țara-de-sus, Scarlat Greceanu Vel Log. de Țara-de-jos, Alexandru Mano Vel Spat., Dumitrașco Racoviță Vel Vist., Costache Ralet Vel Post., Ioan Vel Stol., Costandin Crețulescu Vel Comis, Ioan Caramalău Vel Slug., Costandin Neculescu Vel Pit. Scrie «Costandin dasc. slov. ot școala gspdnū de la Sf. Gheorghie Vechiū».

1787, August.

Alexandru Ioan Ipsilant. Pentru mănăstirea Aron-Vodă, metoh al Halchii. E «la cea de istov pustiire». Şi Halchi e plină de datorii. Dă o pară «de totu carulū ce să va încărca cu sare, atâtū dinū măgla dinū chelării de la Ocna gospodū şi denū Tărgulū Ocniī, câtū şi de la Vişoara, de lângă Ocnă». «Să-lū dē numai cărauşii de țară sau străini cari își vorū încărca, cărele cu sare, ori domniască, sau mănăstiriască, boeriască ori neguțitoriască sau ori a cui arū fi.» Cămăraşii de ocnă şi ispravnicii să nu se amestece. Iscălitura, pecete cu chinovar.

Între aceste acte este şi o donație:

7234. Costandin Nicolae Voevod. Întărire «jupâneasei Zmaragdei, fiicei dumisale Petrachi doftorului Dipastea¹ şi jupâneasă lui Iordache vătafulū Merişanulū», pentru nişte case date «zeastre şi moştenire pentru dreapta şi credinčoasa slujbă ce au arătatū Domniī Meale şi fărăi, atâtū Barbulū Merişanulū Velū Vornicū, câtū şi dumnealui Petrachi doftorulū Dipastea».

Boierii arată că slujba lui Merişanul a fost la Nicolae-Vodă. Iordache era «copilū fără de vârstă». Îi căsătoreşte Domnul Depasta, «fiindū vechiu şi credinčosū alū Mării Sale, mai alesū aflându-să şi cu grea şi osărdnică slujbă care iaste spre folosulū patriei noastre, fiind orănduitū la spitalurīe de la mănăstirea Colții, unde nu puțină osteneală luându cu bolnavii săraci ce să află acolo, mergândū totdeauna pentru căutarea lorū». Sînt „casele ce era făcute cu cheltuiala domnească pentru musafiri în mah. —, fiindū şi loculū domnescū şi casele domneşti..., ca unū odorū şi zeastre părintească“ Semnează: Grigorie Grečanu Vel Banū, Costandin Dudesculū Vornicū, A. V[il]as. Vist., Barbu Văc. Velū Logft., Dim. (?) Velū Pah., Cost. Brănc., Velū Cluceru, Ἰωάννης Σοφροσύνης Μ. Πρχ., Rd. Ct. Velū Stol., St. Văcă[rescu] Velu Căminar, Iordache Cantacuzino Velū Serd., Ştefanū Velū Med., Gheorghie Velū Slug., P. Vel. Pit.

¹ V. *Istoria literaturii romine în secolul al XVIII-lea*, I, p. 445, 461 şi urm.

DOCUMENTE

Septembrie 21 de zile, anul 7219 [1711], Joi, la un ceas din noapte, în ziua ce se proslăvește fericitul apostol Condrat, la Tîrgoviște fiind, sau născut cocoana Smărăndița, fca prea-fericitului Radului Cantacuzino Vel Spăt. Iară, cînd era cursul anilor 7237, Mai 9, în ziua Sfeta Troiță, Duminecă, s'au măritat după prea-luminatul Costandin beizadea, fiul Domnului nostru Io Nicolae Alexandru Voevod, luînd tot neamul dumniaei pentru dumniaei multă bucurie. Iară la 6 Iulie 7237, Duminecă, la 11 ciasuri din zi, au reposat din pricina boalei ce-i zic oftica, lăsînd la tot neamul dumniaei multă și nespusă jale și tînguire, și Marți, 8 Iulie, s'au astrucat în groapa prea-fericitului tatălui dumniaei la mănăstire la Cotroceni, cu multă pompă și mare cinste, ca pe o Doamnă ce era.

Dumnezeu să o ierte; i am scris eu Dumitru Crețeanul, sluga dumniaelor.

(D. P. în *Tara-de-sus*, no. 1.)

* * *

Izvodul di zăstri ce dau fiicii mele Ralu cu blagoslovenie și sănătăți. Din anul 1840, Mai 26.

1 icoană Maica Domnului fericată în argint, 1 candelă tij de argint, 4 ineli cu diamant, 1 părechi cercei cu diamant, 1 părechi cercei cu mărgean, 1 fermual, 2 brățele de aur, 1 pereche de cercei cu coletul lor de aur, 1 alesidă de aur, 12 linguri, 12 cușite, 12 furculițe, 12 lingurițe, 1 lingură mare, un paneraș lucrat în ajur, 1 ladă mare, 6 tingiri de aramă, 2 tablale de Lipțca, 6 sfeșnice, 1 lighean, 1 ibric de alamă, un salop de atlas, 1 salop de purtat, 1 salop blănit, 7 rochi mătăsării, 1 rochie de dibet, 8 strai de cit, 2 măsuși di cărți, 3 tacimuri de masă, pînză de fabrică, 4 tacimuri pînză de casă, 24 bucăți cămeși și fuste, 4 bucăți scorțuri, 2 scrinuri, 2 salteli, 2 ogheluci, 3 rînduri prostiri, 8 perini cu 8 rînduri di fețe, 3 capeli, 7 șaluri cu unu turcesc, 2 mindire cu lină, 8 prosoape, 1 gardirop, 10 perechi scarpe de tot soiul, 12 perechi colțuni, sticlării și farfurii, 1 trăsură acoperită.

Bani în numărătoare înaintea cununiei 1.500 galbeni.

Bani în numărătoare în ziua cununiei, la 29 Iunie anul 1840, restul de 1.500 galbeni.

Adică 3.576 galbeni, însă 576 galbeni lucrurile toate, iar 3.000 galbeni în numărătoare.

Stolnicul Vasile Iurașcu.

Întocmai am primit:

**Gheorghe Eminovici,
Ralu Eminovici.**

De către ispravnicia ținutelor cu mari răpejune s'au împlinit o samă capite de vite și s'au adus aici, la Botoșani, ca să se vîndă, și banii ci se vor prinde să se deie dumisale Costachi Hurmuzachi pentru o datorie ce ar avea a lua de la bărbatul meu; apoi așa precum asupra a toată averea a bărbatului meu urmează siguripsirea zestrei mele.

De aceia grabnic aduc la cunoștința judecătoriei și mă rog a se face cunoscut isprăvniciei ca să înapoiască numărul vitelor împlinite de la moșile Ipotești și Durnești.

Căci încă nu s'au vîndut, pentru că siguripsirea zestrei mele în tot avutul bărbatului meu este făcută potrivit legilor, și nu particularnic.

(ss) *Ralu Eminovici.* / Central University Library Cluj

1850 Iunie 5.

(După Gh. Ibrăileanu, în *Viața Românească.*)

DĂRI DE SAMĂ

Lui Ioan Bianu amintire din partea foștilor funcționari ai Academiei Române la împlinirea a șasezeci de ani, Tipografia Rasidescu, București 1916.

Cartea, cu o foarte frumoasă copertă, cuprinde: note de Septimiu Albini despre «Direcția nouă în Ardeal» (curentul latinist, explicat în necesitatea lui politică-națională și mișcarea populară care i-a urmat: foarte interesant, și ca istorie și ca amintiri); inscripții de la Mislea (isprăvită, la 10 Iunie 1537, de Radu Paisie și fiul său, Marcu), de la schitul Roata (Vlașca: de îndreptat: ἀνεγέρθη și ἀεὶ, τέκνον; anul 7176), etc. de N. A. Constantinescu; un fragment inedit din Dimitrie Chomatianos despre Românii din Balcani, de Gh. Murnu; știri nouă de N. Cartoian despre petrecerea lui M. Kogălniceanu în Bucovina la 1848; observații asupra poeziei lui Alecsandri de N. Zaharia;

biografia lui David Urs de Margine de Victor Lazăr ; descrierea hărților făcute de colonelul Carol Begenau, de O. Lugoșianu (1843-4 și 1854-6); însemnări despre Ioniță Cocris († 1782; un înaintaș al lui din secolul al XVII-lea, Gavril, în *Documentele Bistriței* sau în Hurmuzaki, XV; cheltuieli de proces ale lui; un act pomenește prădăciunea în Moldova a Tatarilor și Cazacilor — dar «Hmil», nu «Șmil» —, în 1651) de Iuliu Tuducescu; vești despre partea Ardealului în cultura românească a Bucovinei (Ioan Budai-Deleanu, cei doi Lemeni, Pumnul, d. Sextil Pușcariu, d. G. Bogdan-Duică, Pompiliu Pipoș, Valeriu Braniște) de D. Marmeliuc; expunerea complexă a «Politicii lui Radu-cel-Mare», de Al. Lăpădatu: o încercare de a atribui cronica lui Constantin Stolnicul Cantacuzino Mitropolitului ardelean Daniil Panonianul (nu e nici cea mai mică probabilitate) de răposatul Al. T. Dumitrescu (dar știri folositoare despre prezența lui Daniil în schitul Sf. Ioan Bogoslovul din Focșani, mitoc al Sovejei, la 1668, despre trecerea lui la Strehaia); ceva despre familia Musachia din Balcani (din care autorul face un Mușat) de I. D. Arginteanu; lămuriri despre monedele dacice, de C. Moisil (cu planșe). La capăt note biografice și bibliografice despre foștii funcționari ai Academiei.

* * *

Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române*, I, Cluj 1920.

Nu se poate da mai clar și cuprinzător într'un singur volum dezvoltarea vechii noastre literaturi de cum o face d. Pușcariu în cartea de față. Informația bogată se simte pretutindeni fără a deveni vre-odată o copleșire sau o pretenție. Cartea poate fi citită cu folos de oricine și ar merita traducerea în celelalte limbi care se vorbesc în regatul român.

Ilustrații foarte bine alese împodobesc lucrarea.

Apariția cât mai răpede a volumului al II-lea va aduce un însemnat serviciu răspîndirii adevărilor definitive asupra dezvoltării culturii românești. Nădărdnim că rolul „Junimii”, în afară de o tradiție pe care o desprețuia fiindcă o ignora, „creînd” scriitorii cari existau înaintea de dînsa ori au avut o dezvoltare proprie, va fi înfățișat fără nevoile firești ale panegiricului rostit de d. Pușcariu cu prilejul intrării la Academia Română a d-lui Bogdan-Duică.

N. Iorga.

P. Poni, *Statistica răzeșilor* (Academia Română, „Studii și cercetări“, V; București 1921).

Statistică bogată și foarte bine împărțită. Din ea reiese constatarea că răzeșii cei mai mulți sînt în Buzău, Prahova și Gorj, mai puțini în Iași, Botoșani, Dorohoiu, Suceava. De loc, în Neamț.

De mare însemnătate e fixarea unei Dorne (a Căndrenilor; cu Neagra, Șarul, Șărișorului; cu «Vatra» deosebită), asemenea, dar alături cu grupul Cimpulungului. Deci, cu Vrancea, e a treia regiune de străveche organizare pastorală. În Vrancea, de notat, pentru vechea agricultură, satul Ogoarele.

Pentru Bucovina, vorbind de răzeșie, *cari e tot una cu naționalitatea românească*, d. Poni arată că la 1869 pe piața Cernăuțului femeile vorbeau mai mult românește decît rutenește (p. 31). Satul Igești (de la moșul Iga, Iuga) arată vechimea acestor așezări; Piedecăuți e un caș clasic de adoptarea de către Romini a sufixului slav (vine de la moșul Piedecă, cum Revăcăuți de la Reveca, Culeuți de la Culea).

Pentru întâia oară se întrebuințează, după manuscriptul de la Academie, condica proprietății în Moldova la 1831 și cataografiile din 1821. Pentru Vrancea și Chighecin, v. p. 62 și urm. (cu nume: Prahuda, Hăulișca, Birsești — de la Birsa —, Voloșcani — de la Voloșca, Munteni, numele slav de cancelarie; cf. Oleșești de la Oláh —, Coza-Frumoasa, Ghebani, Togan — nume de familie în Ardeal).

Multe sate răzeșești au perit. Nuci răzleți arată locul lor. Același lucru-l observă pentru Moldova-de-sus călătorul Dupont la 1686 (v. cartea mea *Istoria Romînilor prin călători*, II).

Ca nume: Toscobeni, deci Toscoabă (Toxoabă) pe lângă Talabă, Basarabă și Tîncabă (Tîncăbești). Un sat Dobrota (cf. Dobrotici) în Prahova, Șcheiul în Dimbovița, Valea-Șcheiului în Argeș (cf. și Șcheii în Buzău și la Brașov), Mațul-cu-florile (Muscel; păstoresc). Cf. Omorîcea din Vilcea cu Homoricul din Prahova (Humor, în Bucovina), Hotînul din Gorj și cel din Basarabia, Botoșenești din Mehedinți cu Botoșești și Botoșana (Bucovina). În Romanai, un sat de Moldoveni.

M. Theodorian-Carada, *Din frământările trecutului*, București 1920.

Capitole de istorie bisericească în veacul al XVIII-lea și al XIX-lea, îngrijit lucrare și scrise plăcut. Scopul, care e evident, consistă în presintarea cât mai defavorabilă a moravurilor în clerul nostru pentru a învedera necesitatea adoptării disciplinei catolice.

Exact așa cum autorul ajunge la încheierile sale, am putea scoate din toate rapoartele episcopale privitoare la catolicii din Principate concluzii de osîndire a servitorilor Bisericii romane.

Pentru consultarea lucrării de aproape trei sute de pagini ajută o tablă a numelor, bine făcută.

* * *

G. D. Scraba, *Vasile Conta, studiu filosofic*, București, editura Fundației Socec, 1920.

După o scurtă biografie se dă o amănunțită analiză a operei lui Conta. Urmează critica ideilor lui, adică mai mult sinteza lor critică. Citeva pagini tratează despre scurta activitate politică a scriitorului: el era pentru Statul strict și exclusiv național. Ca ziarist a avut această idee naivă de a cere Turciei învinșe, ca despăgubire de războiu, o provincie în Anatolia pentru a o da Rusiei, care, în schimb, ni-ar retroceda întreaga Basarabie (pp. 120-1). Critică însă cu dreptate divulgarea telegramei întime, umilitoare pentru Ruși, a Marelui Duce Nicolae către Domnul României (pp. 121-2).

* * *

N. A. Constantinescu, *Revoluția lui Tudor Vladimirescu*, București 1921.

E o bună lucrare resumind ceea ce s'a scris până acum cu privire la căpitanul maselor populare ridicat de dinsul în 1821. Expunerea e simplă și plăcută, împărțirea sistematică.

Poate că unele din anecdotele lui Aricescu ar fi trebuit părăsitate: omul era un poet romantic căruia-i trebuiau scene și *cuvinte*, iar bătrînii la cari s'a adresat aveau toată voia să adauge de la ei asupra unor lucruri de care nu-i despartia mai puțin decît jumătate de veac. În schimb, mărturiile lui Dirzeanu,

Chiriac Popescu și Cioranu mai pot da o informație prețioasă (volumul care le va cuprinde în ediție nouă e supt tipar). Un izvor neprețuit sînt rapoartele consulare austriece, aflătoare în copie la Academia Romîna și cu a căror publicare a fost însărcinat d. I. Nistor, fără ca tipărirea să poată ajunge la capăt.

Unele persoane particulare ar fi avînd acte inedite : a nu le da în vileag e un act de egoism nescusabil. În orice țară asemenea comemorații sunt întrebuițate pentru desvăluirea de izvoare nouă.

C R O N I C Ă

În cele douăsprezece fascicule ale anului I-*iu Spicuiitor în ogor vecin*, revista d-lui Ștefan Berechet și a pâr. C. Bobulescu, dă o sumă de lucruri nouă privitoare la trecutul nostru mai apropiat. De și caută mai ales izvoare slave, totuși se vor găsi articole foarte variate, sprijinite pe o informație indigenă sau apuseană. În ultimul fascicul (n-le 4—12), d. Ciobanu studiază un dicționar slavo-romîn, păstrat la Moscova, care e prelucrat după al lui Berînda ; se răspinge ideia că ar putea fi al lui Dosofteiu, și încă autograf al acestuia. Pâr. Bobulescu reproduce o însemnare în care se dă data morții Mitropolitului Gavriil Calimachi (24 Februar 1785), a numirii (1-*iu* Ianuar 1785), mazilirii (11 Decembre 1786) și fugii în Rusia (27 Ianuar 1787) a lui Alexandru-Vodă Mavrocordat, «cu Filodor cămărașul său cel mare» și cu cîțiva curtesani, slugi credincioase ale sale», Doamna Zamfira rămînînd în reședința provisorie de la Mitropolie. Urmează numirea lui Alexandru Ipsilanti (1-*iu* Mart) și instalarea de Paști (28 Mart), reședința lui fiind la Vornicul Ștefănică Sturza (pp. 116—7). În articol se arată că reședința se mută apoi, supt administrația lui Potemchin, la Hatmanul Costachi Ghica. După altă însemnare contemporană se descriu excelele Rușilor. Articolul același despre «Cîmpul lui Dragoș», care se întindea în părțile Bacăului de la munte până la Ocna de-a lungul Tazlăului și a afluentului său, Nichidul, are un deosebit interes : poate fi întrebarea dacă e vorba de Dragoș „Viteazul“, *cavalerul*, din epoca lui Alexandru-cel-Bun, și nu de *însuși întemeietorul vechii Moldove ca feudă ungurească* :

am avea astfel două *Moldove inițiale*: cea de la Bacău, lângă episcopia catolică, și nu departe de vechea cetate a Milcovului, și cea nouă, de la Baia.

Calătoria fraților Bacheville, pe care o publică d. Caragea, ni-a fost comunicată de mult de d. Bulat.

* * *

Banatul românesc. — La 1684 Miron Costin scrie în poezia sa polonă: «Ardealul, unde Români covârșesc cu mult numărul Maghiarilor, și tot Banatul, unde covârșesc cu mult numărul Sirbilor».

* * *

În n-1 din «Buletinul societății numismatice» încheiat d-lui M. Suțu, aflăm un articol despre discul episcopului Paternus din Tomi, nota despre monedele bizantine, specificându-se de d. W. Knechtel că acelea din vremea lui Iustinian și a lui Iustin al II-lea sînt foarte dese în Dobrogea, ceea ce arată o largă viață economică; autorul observă cu dreptate că aflarea monedelor lui Tzimiskes pe vremea cînd el gonja de la Silistra pe Rușii lui Sviatoslav are un sens istoric. D. Iulian Marțian se ocupă de găsirea pe locul vechii Sarmisagetuze a unor mari tesaururi în al XVI-lea veac (un număr de Iisimahi). Un contemporan pretinde a fi văzut pe lângă Iisimahi și bani cu numele lui „Ko[ty]son“, regele dac. Păr. Ursăcescu adună știri despre leul vechiu; d. Caragea vorbește despre «șilingii» falsificați la Suceava. D. Leon Ruzicka, din Viena, prezintă o monedă tracică necunoscută, a regelui Saemo (cf. Zalmoxis). D. Münsterberg vorbește de o nouă monedă din Istros.

* * *

Față de însemnarea lui Costea Voevod în ponticul din 1407 de la Pădăuți se pune întrebarea dacă el nu este tatăl lui Petru, Roman și Ștefan, ca soți ai Mușatei-Margareta sau dacă nu e fratele acesteia. Cronicile nu-l pun, deci el n'a domnit.

* * *

În revista *Transilvania*, d. Aurel A. Mureșianu publică (și tiraj a parte) o scrisoare a lui Bărnauț, datată din Sibiu în 1848, din care se vede că de la această dată încă era fixat țelul cunoscut al marii Adunări populare ce era să se ție: «să nu stea Romîni de aici înaintea numai răzimați de Unguri, Secui, etc., ca și gardul cel bătrîn, ai cărula pari au putrezit și nu poate sta fără proptele». «Acuma dară trebuia făcută instanța pentru naționalitatea, libertatea, egalitatea, etc. Romînilor den toată Romînimea, și să nu se deie lucrul numai episcopilor, ca să pornească ei singuri ca la 1842». Bariș i se pare prea încrezut ca să poată lucra cu dînsul.

* * *

Pentru chestia insulelor Aland s'au publicat aceste broșuri: *La question des îles d'Aland (octobre 1920)* (Helsingfors 1920), J. J. Sederholm, *La question d'Aland, considérations par un Finlandais de race suédoise* (Helsingfors 1920), *Trois articles sur la question d'Aland, écrits par les membres du parti suédois en Finlande* (Helsinki-Helsingfors 1920), *La question des îles d'Aland au point de vue stratégique* (Helsinki, 1920), Otto Andersson, *Les origines de la question d'Aland, l'Aland en 1917—1918 (ibid.)*, van der Vlugt, *La question des îles d'Aland, considérations suggérées par la rapport des juristes*, Leyda 1921; Harald Hjârne, *Quelques points essentiels de la question d'Aland* (Helsingfors 1920). *A quel pays appartient l'Aland au point de vue géographique* (Helsingfors 1920; hartă).

* * *

Din interesanta broșură a lui Ernest Leroux, *France et Allemagne, Les deux cultures* (Paris 1915), extragem următorul interesant pasagiu: «Regele Coreii, Syei-tjong dă în 1403 acest decret (Courant, *Bibliographie Coréenne*): «Ca să guvernezi, trebuie să răspîndești cunoștința orînduieilor și a cărților; țara noastră e așezată la Răsărit, dincolo de Mare; de aceia cărțile chineze sînt rare. Planșele săpate pe lemn se uscă ușor; pe lîngă aceasta, e greu să sapi în lemn toate cărțile din lume. Vreau să se fabrice din aramă caractere care vor

servi pentru tipar, așa încît să întindem difuziunea cărților. Două volume ieșite din presele coreene și tipărite în caractere mobile, jumătate de veac înainte de Gutenberg, figurează în Bibliotecii parisiene. Unul poartă mențiunea: «Tipărit la 1377, prin caractere topite, în bonzeria de la Henng-tek». Cellalt: „Tipărit în 1434, cu tipuri mobile, din porunca regelui Syei-tjong“ (pp. 31—2).

* * *

Negru-Vodă.— Înainte ca legenda lui Radu Negru să apară în cronicile muntene, poema polonă a lui Miron Costin pomeneste chiar la început, alături de «Maramurășeanul Dragoș», pe «Olteanul Negrul», iar în cîntul al III-lea pe Negru-Vodă cu pedestrîii săi munteni». De alminterea «Negrul» fără «Radul» apare încă de la sfîrșitul secolului al XVI-lea în tradiție prin documente. Tot așa și în descrierea polonă în prosă (Bogdan, *Vechile cronici*, § 5).

«El numără patru sute de ani de la Negru-Vodă»: a văzut însemnări de cronici muntene? Pentru Negru-Vodă se întrebuițează legenda copilului natural recunoscut după inel, așa cum o găsim într'o descripție anonimă a Țerii-Românești, care nu e fără legătură cu opera lui Constantin Cantacuzino Stolnicul (*Studii și doc.*, III, p. 55, unde însă acuma, pe alocurea, apare Radu Negru; cronica a întrebuițat operele românești ale lui Miron Costin).

* * *

Dobrogea și Miron Costin. — Într'o glosă la tratatul său polon în prosă, Miron Costin (v. Bogdan, *Vechile cronici*, p. 191, nota 2). spune: „Domnul Basaraba a jăfuit în vremea Turcilor cetățile din Mesia, pe lîngă Baba (Babadag), și un munte aproape de Baba este numit până astăzi de Turci: «Muntele Comisului», căci acolo supt acel munte a pierit Comisul de mîna Domnului său, a sus-numitului Domn Basaraba; aceste locuri însă dincolo de Dunăre, nu în Moldova“. (E vorba de expediția în Dobrogea a lui Radu Șerban, «nepotul lui Basarab»; d. *Studii și documente*, IV, pp. 116-7.)

* * *

Într'o listă de obiecte sechestrate de la 1862 găsim: «1 cal negru ruciū», „1 cal negru dereş armăsar, în furculiţă la urechea dreaptă“, „idem negru înfurcit la urechea dreaptă“, „idem dereşă pletoasă“, „idem murgă bucie“, „o păreche de pafale de tumbac cu geros roşi“, „o cămaşă ţerănească voinicească“ (Teleorman).

(„Monitorul“, 6 Februar 1862.)

15 Iunie (Craiova).

•2 papornici mari pentru tirguit din tirg.

100 cuie de fier pentru facerea patului de mămălici.

1 cance de lemn.

4 care cărbuni de cuşniţă, cu care se reparaază pente, topoare şi sape de arestanţi.

180 ciulele aţă..., 30 cânăţui de pământ de băut apă, 60 ceanace mari pentru primirea porţiii.»

(Ibid.)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

* * *

Un caracter al Domniei lui Matei Basarab *la început* e că insistă asupra titlului ardelean, pe care-l lasă pe urmă. La Sadova el îşi zice chiar, în 1633, anul întăririi în Scaun: „Io Matei Basarab Voevod, Domn a toată Ţara-Rumânească şi de spre ţara Almăjului şi Făgărăşului“ (Ghenadie, *Visite canonice*, pp. 195—6). În biserica de sat din Brîncoveni el se intitulează: „Io Matei Voevod din Brîncoveni, nepotul răposatului Basarab Voevod cel Bun“ (soţiei: „Doamna Elena din Ferăşti“) (*ibid.*, p. 213). Mai târziu la Strehaia: „Io Matei Băsarab Voevod a toată Ţara-Rumânească“, (*Inscriptii*, I, p. 210).

* * *

Într'un studiu pe care-l publică în *Zeitschrift für romanische Philologie*, d. Sextil Puşcariu fixează că între *lui*, formă de dativ, şi *lu*: din «Piatra lu' Cr *», formă de genetiv, e o deosebire. *Lu* nu e decît vechiul eştrcol întreg la formaţiunea genetivului postpositiv: ca în franceza medievală (adăugim că nomenclatura geografică-l păstrează: Bourg-la-Reine).

* * *

*

Macedoneni patroni de cărți grecești.— Aritmetica și algebra în limba greacă după Metzburg, traduse de Mihail Hristari din Ianina, «pentru folosirea școlilor grecești din Elada și de aiurea și pentru folosul obșteșc al neamului», rarisimă carte apărută la Padova, în tipografia Seminarului, e publicată cu cheltuiala Aromînului Eustatie Mitzi (Μίτζι). Prefața e închinată «prea-în-vățatului dascăl al gimnasiului domnesc din București, domnul, al meu domn Lambru Fotiadi, cel din Ianina», «binefăcătorul» celui «recunoscător între ucenici», autorul, care datează din Padova (Octombre 1804). Hristari e cunoscut și altfel ca scriitor.

Relațiile noastre cu Italia se îmbogățesc astfel cu încă un fapt. În tipografia menționată publicase cu mai mult ca un veac înainte Constantin Cantacuzino Stolnicul.

* * *

Academia de Inscripții din Paris a premiat două lucrări ale d-lui J. Laurent: *L'Arménie entre Byzance et l'Islam depuis la conquête arabe jusqu'en 886* și *Byzance et les Turcs Seldjoukides dans l'Asie occidentale jusqu'à 1081*.

* * *

Noul plan și ghid al orașului București de căpitanul Mih. Pinteș e precedat de o bună introducere istorică de d. Enache Ionescu. Dar Bucureștii vechi n'au fost de sigur pe malul stîng al Dîmboviței, unde nu sînt vechile mănăstiri. Lucrarea însăși e de o mare bogăție și precisiune.

* * *

În *Viața Agricolă* de la 1-iu Ianuar d. Anton Oprescu dă socoteli din 1827 privitoare la vînzarea vitelor în Moldova.

* * *

A merge. Gesta, izvorul p. ^{Rac}pal pentru întăia cruciată, vorbind de fuga și moartea emirului Iaghi-Sian, spune: *latigati vero erant equi eorum, miserantque se in quoddam casale et mersi sunt in unam domum*. Sensul lui *mergere* e aici: *a merge*.

* * *

În *Școala Basarabiei* (III, 4), d. Ștefan Ciobanu reproduce cuvântări ținute la Seminarul Veniamin din Iași, înaintea Domnului și a Mitropolitului, în cele d'întăiu timpuri după întemeiere. Sînt și versuri — banale — către Alexandru-Vodă Moruzi și Veniamin Costachi.

* * *

Caracterul rural al începuturilor vieții noastre se poate desluși din semasiologia cuvintelor latine esențiale. A *înșela*, *insellare*, vine de la momirea calului sălbatec pentru a-i pune șeaua, a *compara*, de la *cumpărare*, vine din datina alăturării lucrurilor în țîrgul de *troc* fără bani.

* * *

Însemnări de biserici ardelenе și alte acte mai nouă în *Contribuții la istoria parohiei Rebrîșoara* de Anton și Emil Precup (Gherla 1921). Despre o vrăjitoare la p. 27.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În *Țara-de-sus* (Sătmar) se dau însemnări de la începutul secolului al XIX-lea după cărți din biserica de la Unimăt, în Sălăgiu.

Tot acolo se observă cu dreptate că forma hibridă Satu-Mare în loc de Sătmar trebuie evitată.

* * *

Cărticica d-lui general Șt. Burileanu, *Industria metalurgică a Banatului și Transilvaniei* (București 1920) nu dă numai înșirarea, cu date precise, a tuturor minelor din Banat și Ardeal, dar și o «hartă industrială» a celor două ținuturi.

* * *

În *Cele Trei Crișuri*, II, 7, d. Gh. Ciuhandu pomenește pe un dascăl Pavel de la Muncaciu (1731-3), copist de manuscrise.

* * *

Între vechile urme de românește s'au uitat cuvintele: „Înțelepciun[ea] au zidit ție casă“ de pe icoana dată Putnei, la 1566, de arhimandritul Spiridon (*Rev. p. ist., arh. și filologie*, I, p. 296).

* * *

Se știe cât s'au folosit Germanii de ideile unui bizar auto-didact și diletant francez Gobineau pentru a-și sprijini teoriile lor de hegemonie. O întinsă lucrare biografică, plus o culegere de izvoare relative la viața lui, s'au alcătuit în timpul războiului de Ludovig Schemanu (*Gobineau, eine Biographie* și „*Quellen und Untersuchungen zum Leben Gobineaus*“). După aceste opere fundamentale profesorul Alexandru Cartellieri a dat o expunere pe scurt (*Gobineau, Strasbourg 1917*). I se pare că Gobineau e «unul din cei mai remarcabili, mai originali, mai atrăgători și mai multilaterali scriitori și oameni ai veacului al XIX-lea».

Orice s'ar crede despre valoarea operei lui Gobineau, amintirile lui despre Germania, ca și despre Grecia și Persia pe la jumătatea veacului al XIX-lea, au, fără îndoială, în ciuda stilului pretențios și neegal, valoare. Dar nu pentru aceea învățații germani îi consacră volume întregi.

* *
BCU Cluj / Central University Library Cluj

D. C. I. Murgulescu, controlorul agronom agricol al județului Roman, ni scrie că se află o piatră cu inscripție la Crivești (comuna Strunga), lângă satul Movileni, „la o depărtare ca de 500 m. de movilele clădite din timpul luptei de la Șcheia“.

Ea înfațișează, într'un întreit cadru linear, o cruce cu insemnele răstignirii. Desemnul ce ni s'a dat nu îngăduie să se recunoască niciun cuvânt din această piatră, a cărei parte din dreapta lipsește, dar se cetește sigur în ultimul rind: „Voevoda, vleit 7022 (1614), Mai 17“.

* * *

După *Cultura Creștină*, p. 79, osămintele lui Inochentie Claiu se află azi în biserica romană Sf. Sergiu și Bacchus, unde e Colegiul mitean.

* * *

În *Cuvîntul românesc* de la Rîmnicul Vîlcii (II, 3) d. C. Mateescu dă probe din traducerea Isopiei de dascălul N. Duma, la 1772.